

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Кафедра управління земельними ресурсами

ДОРОШЕНКО ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА

«Законодавство України щодо охорони земель -
сучасний стан та головні напрямки розвитку»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти
другого (магістерського) рівня
галузі знань 19 «Архітектура та будівництво»
спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій»
за освітньо-професійною програмою «Землеустрій та кадастр»

Науковий керівник:

Чорний С.Г. д-р с.-г. наук, професор

Рецензент:

ФОП Селін В.Г.

Миколаїв 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ	10
1.1. Декларації щодо охорони земель, закладені в Конституції України	10
1.2. Сучасне законодавство України щодо охорони земель	13
1.3. Відповідальність за правопорушення і злочини щодо охорони земель ..	21
1.4. Судова практика щодо охорони земель	29
Висновки до розділу 1.....	48
РОЗДІЛ 2. НЕДОЛІКИ ІСНУЮЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ	50
2.1. Актуальні правові проблеми охорони земель в Україні	50
2.2. Недоліки контролю за охороною земель	57
Висновки до розділу 2.....	67
РОЗДІЛ 3. ПОКРАЩЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ТА ГРУНТІВ.....	68
3.1. Гармонізація законодавства України з основними нормативними документами Європейського Союзу щодо охорони земель	68
3.2. Ґрунти як особливий об’єкт державної охорони	81
3.3. Законодавче забезпечення відновлення та охорони земель, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації	92
Висновки до розділу 3.....	102
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	104
4.1. Загальні вимоги охорони праці в сільському господарстві	104
4.2. Охорона праці як ключовий аспект безпеки та ефективності відновлювальних робіт на пошкоджених війною територіях	113
ВИСНОВКИ	116
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	120
ДОДАТОК А	135

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах формування високоіндустріального суспільства значно посилюється антропогенний вплив на природне середовище, що призводить до масштабного втручання людини у природні процеси. Це втручання набуло різноманітних форм і змісту, перетворюючись на глобальну загрозу для існування самої людини.

Конституція України покладає на державу обов'язок забезпечувати екологічну безпеку, підтримувати екологічну рівновагу, долати наслідки Чорнобильської катастрофи та зберігати генофонд українського народу. Однак ефективне виконання цих завдань можливе лише за умови активних дій як окремих громадян, так і суспільства в цілому.

Беручи до уваги унікальну роль земельних ресурсів у житті людства, їхній вплив на екологічну рівновагу в регіональному та глобальному масштабах, а також територіальну обмеженість продуктивних земель, їхня охорона має ґрунтуватися на принципах природоохоронного, ресурсозберігаючого, екологічно безпечного та економічно ефективного використання.

Згідно зі статтею 14 Конституції України, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Вона посідає центральне місце серед природних ресурсів і є невід'ємною складовою екологічної системи. Земля виконує не лише важливу економічну функцію, але й має унікальну цінність як основа життєдіяльності людини.

Актуальність зазначених проблем, їх практична значущість і зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи, визначили її мету та завдання.

Мета та завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження законодавства України щодо охорони земель, його сучасного стану та головних напрямів розвитку.

Для досягнення поставленої мети були розглянуті та вирішені такі завдання:

- ознайомитися з деклараціями щодо охорони земель, закладеними в Конституції України;
- проаналізувати сучасне законодавство України щодо охорони земель;
- розглянути основні категорії настання відповідальності за правопорушення і злочини щодо охорони земель;
- дослідити судову практику щодо охорони земель;
- визначити актуальні правові проблеми охорони земель в Україні;
- окреслити шляхи вдосконалення контролю за охороною земель;
- піддати аналізу гармонізацію законодавства України з основними нормативними документами Європейського Союзу щодо охорони земель;
- виокремити ґрунти як особливий об'єкт державної охорони;
- розглянути законодавче забезпечення відновлення та охорони земель, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Об'єктом дослідження є теоретико-методичні засади та практичні аспекти стосовно існуючого законодавства щодо охорони земель, а також визначення його недоліків і шляхів покращення.

Предметом прикладного дослідження є законодавство України щодо охорони земель, його сучасний стан та головні напрями розвитку.

Методи дослідження. Дослідження виконувалось на основі наступних методів: монографічного, загально-наукового – при вивченні та теоретичному узагальненні досліджень законодавства України щодо охорони земель; системного аналізу – при систематизації питань охорони земель, аналізі відповідальності за порушення існуючого законодавства та державного контролю за охороною земель; абстрактно-логічного – при формуванні завдань, мети та висновків; аналогії та узагальнення - для окреслення шляхів покращення та гармонізації існуючого законодавства на

основі європейського досвіду.

Інформаційну базу для виконання роботи використовували наступні джерела: Конституція України, Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативно-правові акти Верховної Ради України; статистичні дані Держгеокадастру України, інформаційні матеріали, що опубліковані у монографіях та інших працях вітчизняних авторів, матеріали науково-практичних конференцій, результати власних напрацювань.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці теоретичних та практичних підходів до вдосконалення правового регулювання охорони земель, враховуючи сучасні виклики, гармонізацію із законодавством ЄС та вплив військових дій:

1. Здійснюючи комплексний підхід до аналізу законодавства вперше систематизоване узагальнення проблем сучасного законодавства України у сфері охорони земель, зокрема в умовах антропогенного, техногенного та військового впливу, що є актуальним у контексті сучасних викликів.

2. Запропоновано конкретні зміни до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, спрямовані на усунення правових колізій, уточнення термінології та підвищення ефективності правозастосування.

3. При проведенні дослідження окремо розглянутий ґрунт як об'єкт охорони. Обґрунтовано необхідність розділення понять «земля» та «ґрунт» у законодавстві. Вперше запропоновано доповнити перелік об'єктів власності Українського народу терміном "ґрунти" для посилення правової охорони.

4. Проведено детальний аналіз впливу військових дій на земельні ресурси, сформульовано пропозиції щодо розробки системи відновлювального землекористування на територіях, які зазнали шкоди від бойових дій. Це інноваційний підхід до адаптації агротехнологій у післявоєнний період.

5. Розроблено рекомендації щодо гармонізації українського законодавства з нормативно-правовими актами ЄС у сфері охорони земель,

включаючи необхідність кодифікації екологічного законодавства, що має полегшити його практичне застосування.

6. Використано системний підхід до відновлення земель. Запропоновано концепцію впровадження державної програми з використання, відновлення та охорони земель, яка об'єднає пріоритетні напрями усунення недоліків законодавства і забезпечить міжвідомчу координацію.

Удосконалено:

- розроблено пропозиції щодо чіткого визначення термінів, таких як «небезпечні відходи», «забруднюючі речовини», «небезпека для життя людей», «небезпека для здоров'я людей», «небезпека для довкілля», «порушення структури ґрунту» і інших, що забезпечить однозначність їх застосування у законодавстві;
- запропоновано включити визначення ключових понять на початку кожного розділу Кримінального кодексу України та Кодексу про адміністративні правопорушення для зручності їх правозастосування;
- запропоновано вдосконалити механізми адміністративної та кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері охорони земель. Зокрема, запропоновано закріпити обов'язок винних осіб відновлювати пошкоджені ділянки;
- підкреслено необхідність розділення понять «земля» та «ґрунт», зокрема запропоновано включити термін "ґрунти" до переліку об'єктів власності Українського народу, які потребують особливої охорони;
- удосконалено підходи до організації та фінансування заходів з відновлення деградованих і техногенно забруднених земель через чітке визначення обов'язків власників земель та інших суб'єктів.

Дістали подальшого розвитку:

- розроблено рекомендації щодо кодифікації екологічного законодавства у формі єдиного комплексного акту, що буде сприяти

гармонізації законодавства України з основними нормативними документами Європейського Союзу;

- виявлено недоліки в існуючій судовій практиці у сфері охорони земель та запропоновано конкретні заходи для підвищення ефективності правозастосування;
- систематизовано наслідки військових дій для земельних ресурсів та запропоновано концепцію відновлювального ландшафтно-адаптивного землеробства в умовах післявоєнного періоду;
- розроблено пропозиції щодо впровадження системного підходу до збереження та раціонального використання земельних ресурсів через запровадження загальнодержавної програми;
- охорону ґрунтів запропоновано розглядати як окремий напрямок у законодавстві, із внесенням змін, що забезпечать їхню повноцінну охорону та відновлення.

Ці удосконалення та подальший розвиток спрямовані на вирішення актуальних проблем правового регулювання охорони земель та адаптацію законодавства до сучасних викликів і міжнародних стандартів.

Практичне значення одержаних результатів магістерської роботи полягає в їхньому потенційному використанні для вдосконалення правового регулювання охорони земель, а також у розробці та реалізації ефективних заходів захисту земельних ресурсів, а саме:

1) Для законотворчої діяльності:

- розроблені пропозиції можуть бути використані для внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів для чіткого визначення термінів, усунення суперечностей і підвищення ефективності правозастосування;
- рекомендації щодо гармонізації українського екологічного законодавства з нормативно-правовими актами Європейського Союзу

можуть бути враховані при кодифікації екологічного законодавства.

2) Для правозастосовної практики:

- чітке формулювання понять і кваліфікуючих ознак у кримінальному та адміністративному праві сприятиме підвищенню ефективності судового розгляду справ, пов'язаних із порушеннями у сфері охорони земель;
- запропоновані заходи можуть бути використані для вдосконалення діяльності Держгеокадастру та інших органів, які здійснюють контроль у сфері земельних відносин.

3) Для відновлення земель:

- рекомендації щодо розробки комплексних заходів із відновлення деградованих і забруднених земель можуть бути використані у програмах з охорони довкілля, особливо в регіонах, що постраждали від військових дій.

4) Для системного підходу в управлінні:

- запропонована загальнодержавна програма використання, відновлення та охорони земель може стати основою для стратегічного планування у сфері землекористування та екологічної політики.

5) Для післявоєнного відновлення:

- рекомендації з відновлювального ландшафтно-адаптивного землеробства можуть стати основою для агротехнологічних рішень у постраждалих регіонах, що сприятиме екологічному відновленню та соціально-економічному розвитку.

Таким чином, результати дослідження можуть бути використані як на законодавчому рівні, так і в практичній діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, аграрного сектора, судових і освітніх установ.

Особистий внесок. Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, є самостійною науковою пропозицією, в якій викладено авторські розробки щодо розвитку та вдосконалення сучасного законодавства України щодо охорони земель. Автором проведено систематизований огляд чинного законодавства України у сфері охорони

земель, визначено основні прогалини, суперечності та недоліки.

Магістерська робота є результатом особистої наукової діяльності автора, що включає аналіз, узагальнення, розробку пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вирішення проблем у сфері охорони земель.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Результати магістерської роботи були представлені та обговорені на:

- засіданнях кафедри економічних наук, де отримали схвальні відгуки та рекомендації щодо практичного впровадження;
- консультаціях із науковим керівником і фахівцями у сфері земельних відносин.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів та загальних висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи становить 136 сторінок комп'ютерного тексту, з них основного - 116 сторінки, який містить 3 рисунки, 1 додаток. Список використаних джерел із 100 найменувань.

РОЗДІЛ 1. СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

1.1. Декларації щодо охорони земель, закладені в Конституції України

Конституція – це особливий інститут правової держави. Це не простий закон, а основний закон країни. Це основний документ, який регулює основи державного устрою, форми демократії, визначає статус державної влади і місцевого самоврядування, а також механізм їх здійснення, закріплює права і свободи людини й громадянина. Конституція має вищу юридичну силу, є визначальною для прийняття інших законодавчих актів, а також встановлює правові гарантії прав і свобод людини і громадянина.

Конституція України, в статтях 13 і 14, зважаючи на виключно важливе значення землі, відокремлює її від інших об'єктів нерухомості і запроваджує принцип її особливої охорони.

Стаття 13 Конституції України визначає, що «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом» [1].

Статтею 14 Конституції України закріплено: «Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону» [1].

Визначимо важливі доктринальні положення, які містяться у цих статтях Основного закону. Згідно з ними: «земля є об'єктом права власності Українського народу» (частина 1 ст. 13); «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» (частина 1 статі 14) [1].

Термін «земля» використовується в залежності від контексту у багатьох розуміннях:

- 1) Земля як планета. «Третя по порядку від Сонця велика планета, яка обертається навколо своєї осі і навколо Сонця» [96].
- 2) Земля як суходіл. «Верхній шар земної кори», або «Земляна поверхня, площина, по якій ходять» [96].
- 3) земля як ґрунти - верхній шар земної поверхні, придатний для життя рослин. «Ґрунт, який обробляється і використовується для вирощування рослин» [96].
- 4) земля як територія. «Країна, край, держава» [96].

Власне визначення землі пропонує В.В. Носік. На його думку, в юридичному значенні земля (як об'єкт права власності Українського народу) - це «розташований над надрами, територіально обмежений кордонами України, цілісний, нерухомий поверхневий ґрунтовий і зайнятий природними ресурсами шар, який є основою ландшафту і просторовим базисом для гармонійного розподілу місць розселення, діяльності людей, об'єктів природно-заповідного фонду з урахуванням економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів суспільства, що належить Українському народу на праві власності і підлягає особливій охороні з боку держави як основне національне багатство» [81, с. 18].

Земля є основою людського існування. Це визначає важливу роль землі у процесі соціально-економічного розвитку суспільства. Вона являє собою знаряддя і предмет виробництва, об'єкт права власності, є основою сталого розвитку і соціального прогресу, а також добробуту людини.

При цьому, розглядається земля як фізичний об'єкт, із своєю топографією і територіально просторовими характеристиками. У більш широкому розумінні вживається таке поняття, як земельні ресурси.

Що таке земельні ресурси? Це складова частина екосистеми, це єдиний природний комплекс, утворений живими організмами і середовищем їх життя, де живі й неживі елементи пов'язані між собою обміном речовин і енергії. Щоб земля була стабільним джерелом економічного зростання країни, вона повинна раціонально використовуватися. Для цього необхідний спеціальний підхід з боку держави у сфері охорони земель.

Відповідно до статті 14 Конституції України, захист права власності Українського народу на землю зобов'язує державу вживати заходів щодо особливої охорони землі як національного багатства. Правовий режим такої охорони характеризується кількома ключовими аспектами:

- охорона землі це обов'язок держави: держава має гарантувати охорону землі шляхом використання державно-правових та організаційних механізмів, виступаючи від імені Українського народу;
- функції з охорони землі від імені держави здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування;
- межі та обов'язки щодо охорони землі визначаються виключно Конституцією України;
- правовий режим охорони охоплює міждержавний, національний, регіональний і місцевий рівні;
- органи державної влади повинні забезпечити реалізацію права власності Українського народу на землю, гарантованого Конституцією;

- держава встановлює правила використання природних властивостей землі, її надр, водних ресурсів, атмосферного повітря, а також ресурсів континентального шельфу та виключної економічної зони;
- охорона землі визнається основою національного суверенітету;
- держава забезпечує контроль за використанням і охороною земель, додержанням вимог законодавства щодо стратегічної екологічної оцінки та оцінки впливу на довкілля;
- встановлюється відповідальність за порушення законодавства у сфері права власності, використання та охорони землі на території України.

Цей підхід передбачає інтеграцію заходів захисту земель у всі рівні управління, забезпечуючи ефективне використання та збереження земель як ключового ресурсу нації [62, с. 176].

Проаналізувавши декларації щодо охорони земель в Конституції України, можна сказати, що земля має пріоритет її правового режиму у порівнянні з іншими матеріальними об'єктами національного багатства країни. Земля як право власності українського народу підлягає особливій охороні державою, що не виключає землю із системи господарських відносин. Лише на законодавчому рівні запроваджені деякі обмеження свободи її використання.

1.2. Сучасне законодавство України щодо охорони земель

Нормативними актами України, окрім Конституції, які регулюють основні положення про охорону земель є:

- 1) Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III;
- 2) Закон України від 19 червня 2003 року № 962-IV «Про охорону земель»;

- 3) Закон України від 19 червня 2003 року № 963-IV «Про державний контроль за використанням та охороною земель»;
- 4) Закон України від 06 вересня 2022 року № 2573-IX «Про систему громадського здоров'я»;
- 5) Закон України від 2 березня 1995 р. 86/95-ВР «Про пестициди і агрохімікати»;
- 6) Постановами Кабінету Міністрів України, такими як:
 - а) Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 801 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, пов'язаної з використанням та охороною земель, і визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру»;
 - б) Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. № 848 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу земель і ґрунтів»;
 - в) Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2021 р. № 1147 «Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок»;
- 7) та інші нормативно-правові акти.

Земельний кодекс України дублює положення Конституції України, вказуючи на те, що «Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» (ч. 1 ст. 1. Земельного кодексу України) [2].

Земельний кодекс України також конкретизує положення Конституції України щодо регулювання земельних відносин.

VI розділ Земельного кодексу України, статті 162-168 присвячені охороні земель.

В цьому розділі статтею 162 дано визначення поняття охорони земель.

«Охорона земель - це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення» [2].

«Завданнями охорони земель є забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель» (ст. 163 Земельного кодексу України) [2].

В частині 1 статті 164 Земельного кодексу України більш детально розкритий зміст охорони земель.

«Охорона земель включає:

- а) обґрунтування і забезпечення досягнення раціонального землекористування;
- б) захист сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб;
- в) захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих природних і техногенних процесів;
- г) збереження природних водно-болотних угідь;
- г) попередження погіршення естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів;
- д) консервацію деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь» [2].

Стаття 165 Земельного кодексу України «Стандартизація і нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів» надає перелік нормативів у галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів:

- а) оптимального співвідношення земельних угідь;
- б) якісного стану ґрунтів;
- в) гранично допустимого забруднення ґрунтів;
- г) показники деградації земель та ґрунтів.

Також ч. 3 ст. 165 Земельного Кодексу України визначає орган влади, який може ці нормативи встановлювати. Це Кабінет Міністрів України.

Основні положення щодо рекультивації порушених земель розкриті у статті 166 Земельного кодексу України.

Стаття 167 Земельного кодексу України установлює правила охорони земель від забруднення небезпечними речовинами.

«Ґрунти земельних ділянок є об'єктом особливої охорони» (ч. 1 ст. 168 Земельного кодексу України) [2].

Ці всі норми Земельного кодексу України більш детально розкриває і роз'яснює Закон України «Про охорону земель».

Як сформульовано в Преамбулі до цього Закону «Цей Закон визначає правові, економічні та соціальні основи охорони земель з метою забезпечення їх раціонального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей землі, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля» [9].

В Законі України «Про охорону земель» теж є визначення охорони земель, яке аналогічно до визначення в Земельному кодексі України, але має деякі редакційні відмінності: «Охорона земель - система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та

історико-культурного призначення» (ст. 1 Закону України «Про охорону земель») [9].

У Законі України «Про охорону земель» законодавчо регламентовано повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування в галузі охорони земель, вказано принципи державної політики у сфері охорони земель, такі як:

- «забезпечення охорони земель як основного національного багатства Українського народу;
- пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва;
- відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства України про охорону земель;
- нормування і планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси;
- поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель;
- публічність у вирішенні питань охорони земель, використанні коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів на охорону земель» (ст. 3 Закону України «Про охорону земель») [9].

Також у цьому Законі приведений перелік органів державної влади відповідальних за охорону земель.

У розділі IV стаття 22 Закону України «Про охорону земель» показана система заходів у галузі охорони земель, яка включає:

- державну комплексну систему спостережень;
- розробку загальнодержавних і регіональних (республіканських) програм використання та охорони земель, документації із землеустрою в галузі охорони земель;
- створення екологічної мережі;

- здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель;
- економічне стимулювання впровадження заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів;
- нормування». Нормуванню в галузі охорони земель присвячений V розділ цього Закону.

Закон України «Про охорону земель» чітко регламентує в VI розділі основні напрямки охорони земель при здійсненні різноманітних видів господарської діяльності: здійсненні меліорації, при використанні осадів стічних вод, ведені лісового та водного господарства, споруджені та експлуатації лінійних інженерних споруд, у процесі містобудівної діяльності тощо).

Також законом передбачено, що фінансування заходів для охорони земель і ґрунтів виконується за рахунок Державного та місцевого бюджетів, коштів землевласників і землекористувачів (розділ VII Закон України «Про охорону земель») [9].

Розділ VIII стаття 56 Закону України «Про охорону земель» встановлює дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність за порушення законодавства України про охорону земель.

Застосування відповідальності не звільняє винних від відшкодування шкоди в повному обсязі, заподіяної земельним ресурсам.

Закон України від 19 червня 2003 року № 963-IV «Про державний контроль за використанням та охороною земель» «визначає правові, економічні та соціальні основи організації здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і спрямований на забезпечення раціонального використання і відтворення природних ресурсів та охорону довкілля» (преамбула Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель») [10].

Стаття 2 Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» визначає перелік основних завдань державного контролю за використанням та охороною земель:

- забезпечення додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами земельного законодавства України;
- забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони та раціонального використання земель;
- запобігання порушенням законодавства України у сфері використання та охорони земель, своєчасне виявлення таких порушень і вжиття відповідних заходів щодо їх усунення;
- забезпечення додержання власниками землі та землекористувачами нормативів у сфері охорони та використання земель, запобігання забрудненню земель та зниженню родючості ґрунтів, погіршенню стану рослинного і тваринного світу, водних та інших природних ресурсів» [10].

«Державний контроль за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин» (ч.1 ст. 5 Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»). Таким органом є Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр).

Державна екологічна інспекція України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів і який реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів [51].

«Державний контроль за використанням та охороною земель також здійснюють виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у межах повноважень, визначених законом, у разі прийняття відповідною радою рішення про здійснення такого контролю» (ч.1 ст. 5 Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»). Цей контроль здійснюється через державних інспекторів з державного контролю за використанням та охороною земель відповідних рад, кваліфікаційні вимоги до яких визначені статтею 10 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [10].

Моніторинг родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення та агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення проводить центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики - Міністерство аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики).

Стаття 9 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» визначає, що «державний контроль за використанням та охороною земель, дотриманням вимог законодавства України про охорону земель і моніторинг ґрунтів здійснюється шляхом:

- проведення перевірок;
- розгляду звернень юридичних і фізичних осіб;
- участі у роботі комісій при прийнятті в експлуатацію меліоративних систем і рекультивованих земель, захисних лісонасаджень, протиерозійних, гідротехнічних споруд та інших об'єктів, які споруджуються з метою підвищення родючості ґрунтів та забезпечення охорони земель;
- розгляду документації із землеустрою, пов'язаної з використанням та охороною земель;
- здійснення моніторингу ґрунтів та агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення» [10].

Державний інспектор у сфері державного контролю за використанням та охороною земель – це нова посада, яка введена на основі прийняття Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» для контролю за дотриманням вимог законодавства України про охорону земель. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» регламентує повноваження цих інспекторів їх відповідальність, права та особливості соціального та правового захисту.

1.3. Відповідальність за правопорушення і злочини щодо охорони земель

Правова охорона довкілля від погіршення його стану складна та багатовимірна. Ключову роль у процесі правової охорони відіграє право, яке слугує інструментом регулювання суспільних відносин, що виникають між людьми. Регулююча функція права невіддільна від запровадження юридичної відповідальності, яка проявляється через застосування відповідних санкцій. Це повною мірою стосується і відповідальності за забруднення чи пошкодження землі.

Проблеми кримінально-правової охорони земель розглядалися науковцями багато років. Але за радянських часів в умовах виключної державної власності на землю наукові інтереси торкалися перш за все охорони права державної власності на землю.

В сучасних умовах незалежної української держави інтерес до проблематики кримінально-правової охорони земель суттєво підвищився.

Громадяни та юридичні особи несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність за злочини в сфері охорони земель.

Стаття 211 Земельного Кодексу України визначає такі види порушень земельного законодавства, як:

- «а) укладення угод з порушенням земельного законодавства;
- б) самовільне зайняття земельних ділянок;

в) псування сільськогосподарських угідь та інших земель, їх забруднення хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами;

г) розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель;

г) невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням;

д) порушення строків повернення тимчасово займаних земель або невиконання обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням;

е) знищення межових знаків, пошкодження або знищення геодезичних пунктів Державної мережі та геодезичних мереж спеціального призначення;

е) приховування від обліку і реєстрації та перекручення даних про стан земель, розміри та кількість земельних ділянок;

ж) непроведення рекультивації порушених земель;

з) знищення або пошкодження протиерозійних і гідротехнічних споруд, захисних насаджень;

и) порушення умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту;

і) відхилення від затверджених у встановленому порядку проектів землеустрою;

ї) ухилення від державної реєстрації земельних ділянок та подання недостовірної інформації щодо них;

й) порушення строків розгляду заяв щодо відведення земельних ділянок» [2].

Також закон може встановлювати відповідальність і за інші порушення земельного законодавства.

Раніше діюче кримінальне законодавство України не містило спеціальної норми щодо кримінально-правової охорони якісного стану землі як елемента довкілля. За протиправне посягання на землю, її якісний стан і

інші правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів і охорони культурної спадщини передбачалася лише адміністративна відповідальність, яка окреслена в главі 7 ст. 52-92 Кодексу України про адміністративні правопорушення (надалі КУпАП України), але цього виявилось недостатньо. Цю проблему правового захисту докільля було вирішено прийняттям 5 квітня 2001 року нового Кримінального кодексу України (далі – КК України). У цьому законодавчому документі було встановлено кримінальну відповідальність за злочинні посягання проти довкілля у розділі VIII Особливої частини КК України «Злочини проти довкілля». Зберігаючи адміністративну відповідальність за ці злочини, закон передбачив і кримінальну відповідальність за такі діяння за більш небезпечних умов їх вчинення.

Так КК України в розділі VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» Особливої частини передбачає відповідальність за такі види злочинів щодо охорони земель:

1) Стаття 239. Забруднення або псування земель;

«1. Забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, -

караються штрафом від однієї до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, що спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки, -

караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого» [3].

2) Стаття 254. Безгосподарське використання земель.

«1. Безгосподарське використання земель, якщо це спричинило тривале зниження або втрату їх родючості, виведення земель з сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту, -

карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Умисне ухилення від обов'язкової рекультивації земель, порушених внаслідок дослідно-промислової розробки родовищ бурштину чи видобування бурштину на підставі спеціального дозволу на користування надрами, що заподіяло істотну шкоду, -

карається штрафом від семи тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Дії, передбачені частиною другою або третьою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. У цій статті істотною шкодою вважається така шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

У цій статті тяжкими наслідками вважаються такі наслідки, які у тисячу і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян» [3].

Для того, щоб зрозуміти які дії є протиправними необхідно дати визначення основним понятійним категоріям.

Небезпечність забруднення або псування земель - це дії, які завдають шкоди навколишньому природному середовищу в цілому та земельним ресурсам держави зокрема, а також можуть негативно впливати на життя та здоров'я людей.

Що таке забруднення земель? Це накопичення в ґрунтах речовин, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості (ст. 1 Закону України «Про охорону земель»). Тобто це внесення в ґрунт землі речовин у вигляді відходів і залишків виробничого застосування або невиробничої сфери, отрутохімікатів, хімічних і радіоактивних речовин, а також матеріалів після неправильного їх збереження або понад норму їх застосування, що призводить до несприятливих фізичних, хімічних або біологічних змін ґрунту [7].

Що таке псування земель? Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» в ст. 1 дає таке визначення псування земель – «порушення природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проектних рішень, погоджених та затверджених в установленому законодавством порядку, забруднення їх хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами, в тому числі тими, що викидаються в атмосферне повітря, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, неочищеними стічними водами, порушення родючого шару ґрунту, невиконання вимог встановленого режиму використання

земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їх природну родючість» [10].

Забруднюючі речовини - це радіоактивні, хімічні, природні та синтетичні речовини, що використовуються у виробництві та побуті.

Відходи - будь-які речовини, матеріали і предмети, яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися (ст. 1 Закону України «Про управління відходами») [11].

Небезпечні відходи - відходи, які наділені властивостями, що роблять їх небезпечними. Ці властивості наведені в невичерпному Переліку властивостей, що роблять відходи небезпечними. Цей перелік наведено в додатку 3 Закону України «Про управління відходами».

Забороняється скидання стічних вод та вод, що забираються із забруднених джерел, якщо внаслідок цього може відбутися деградація і забруднення ґрунтів небезпечними речовинами. (ст. 42 Закону України «Про охорону земель») [9].

Господарська та інша діяльність, яка зумовлює забруднення земель і ґрунтів понад установлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється. (ст. 45 Закону України «Про охорону земель») [9].

Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік таких речовин, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2021 р. № 1325 [35].

Небезпека для життя людей – це створення реальної можливості загибелі хоча б однієї людини (наприклад, загроза смерті внаслідок отруєння людей продуктами, вирощеними на забруднених землях) [6, с. 410].

Згідно з роз'ясненням Пленуму Верховного Суду України (далі – ВСУ), створення небезпеки для життя і здоров'я людей (ч. 1 ст. 239 КК) наявне в разі, коли забруднення навколишнього природного середовища чи вчинення інших протиправних дій могло призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним

або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, відхилень у розвитку дітей тощо [83].

Небезпека для здоров'я людей – вплив чинників середовища життєдіяльності, що створює загрозу здоров'ю або працездатності людини чи здоров'ю майбутніх поколінь (поширення захворювання внаслідок використання продуктів, вирощених на забрудненій землі; зменшення тривалості життя в регіоні; поява каліцтв чи видимих відхилень у розвитку дітей та ін.) [6, с. 410].

Небезпека для довкілля – загроза настання таких наслідків, як: загибель тварин (диких, домашніх), рослин, лісопосадок; деградація земель; зменшення земельного покриву, що впливає на забезпечення населення сільськогосподарськими продуктами; настання інших змін біологічного, хімічного і фізичного складу ґрунту; забруднення водних об'єктів і загибель водних біоресурсів внаслідок зливу шкідливих речовин, відходів чи інших матеріалів, привнесених у землю тощо [6, с. 410].

Які ж має наслідки безгосподарське використання земель?

- 1) тривале зниження або втрата родючості земель;
- 2) виведення земель з сільськогосподарського обороту;
- 3) змивання гумусного шару;
- 4) порушення структури ґрунту.

Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України дає визначення цим наслідкам.

Тривале зниження родючості землі - зниження здатності землі, її врожайності протягом трьох і більше років.

Втрата родючості землі - це таке суттєве зниження властивості землі або повна втрата її продуктивності по вирощуванню сільськогосподарських культур.

Виведення земель із сільськогосподарського обороту - це тимчасове припинення (консервація) використання земель унаслідок доведення ґрунтів до деградації, яка не дає можливості для відтворення їх природних

властивостей і використання для вирощування сільськогосподарських культур.

Змивання гумусного шару означає таке використання земель, яке призводить до вимивання верхнього шару ґрунту, у якому зосереджені запаси гумусу.

Порушення структури ґрунту - це така зміна його механічного та технічного складу під впливом надмірного антропогенного навантаження, водної і вітрової ерозії, забруднення, що призводить до втрати (повної або часткової) родючості ґрунту [8].

КУпАП в главі 7 «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини» передбачає відповідальність за такі види правопорушень у сфері охорони земель:

- 1) Стаття 52. Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель;

«Псування сільськогосподарських та інших земель, забруднення їх хімічними і радіоактивними речовинами, нафтою та нафтопродуктами, неочищеними стічними водами, виробничими та іншими відходами, а так само невжиття заходів по боротьбі з бур'янами -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб, громадян - суб'єктів підприємницької діяльності - від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [4].

- 2) Стаття 53. Порушення правил використання земель.

«Використання земель не за цільовим призначенням, невиконання природоохоронного режиму використання земель, розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, які негативно впливають на стан земель, неправильна експлуатація, знищення або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від п'яти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [4].

Розглянувши відповідальність за правопорушення і злочини щодо охорони земель маємо погодитись з г-ном Шустом Г. П., який у своїй Дисертації «Адміністративно-правова охорона земельних ресурсів України» зазначає, що «якщо порівняти статті КУпАП та КК України, які передбачають відповідальність за протиправні діяння у сфері охорони земель, то стає очевидним, що їх назви та зміст майже тотожні. Вони відрізняються лише ступенем суспільної небезпеки та розміром санкцій, що застосовуються до правопорушника (дивись Додаток А) [100].

1.4. Судова практика щодо охорони земель

У якості прикладів судової практики, можна навести такі справи про порушення статті 239 Кримінального кодексу України «Забруднення або псування земель».

- 1) Справа №180/1465/21. 13.10.2021 року с-ще Томаківка Дніпропетровської області. <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/100391365/>

Томаківський районний суд Дніпропетровської області виніс вирок обвинуваченому (ОСОБА_1) за ч. 1 ст. 239 КК України.

Розглянемо більш детально. Для цього дослідимо витяг з судового рішення:

«30.05.2008 року між Томаківською районною державною адміністрацією та ПРБП «Будівельник» укладено договір оренди земельної ділянки з кадастровим номером 1225487500:04:001:0067 загальною площею

16,4549 га. В наступному, в 12.01.2015 року між ПРБП «Будівельник» та ФОП ОСОБА_1 укладено договір оренди нежитлових приміщень на території земельної ділянки з кадастровим номером 1225487500:04:001:0067 (місце розташування: Дніпропетровська область, Томаківський район, Новокиївська сільська рада). При цьому, ФОП ОСОБА_1, будучи зареєстрованим з 14.01.1999 року як суб'єкт здійснення підприємницької діяльності у сфері поводження з відходами, за власним рішенням 29.05.2017 року припинив підприємницьку діяльність, вжив заходів для внесення до ЄДРПОУ відповідних відомостей.

Незважаючи на це, в період з невстановленого досудовим розслідуванням дня 2020 року по 29.09.2020 року, не будучи зареєстрованим як суб'єкт підприємницької діяльності, не обіймаючи посаду на будь-якому підприємстві, установі чи організації, яка є суб'єктом правовідносин у галузі поводження з відходами, без передбаченого законом дозволу чи доручення уповноваженого суб'єкта, ОСОБА_1, з корисливих мотивів, вчиняв умисні дії, спрямовані на незаконне надання послуг, зокрема з прийому відходів та їх накопичення на території земельної ділянки з кадастровим номером 1225487500:04:001:0067 без укладення відповідних правочинів, передбаченого законом дозволу та науково обґрунтованих проектних рішень.

У відповідності до абз. 14 ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» псування земель - це, порушення природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проектних рішень, погоджених та затверджених в установленому законодавством порядку, забруднення їх хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами, в тому числі тими, що викидаються в атмосферне повітря, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, неочищеними стічними водами, порушення родючого шару ґрунту, невиконання вимог встановленого режиму використання земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їх природну родючість.

Так, ОСОБА_1 з невстановленого досудовим розслідуванням дня 2020 року по 29.09.2020 року, перебуваючи на земельній ділянці з кадастровим номером 1225487500:04:001:0067, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки, умисно ігноруючи вимоги ст. 17 Закону України «Про відходи», ст.ст. 35, 45 Закону України «Про охорону земель», ст.ст. 91, 167 Земельного кодексу України з метою власного незаконного збагачення, допустив забруднення та засмічення частини земельної ділянки з кадастровим номером 1225487500:04:001:0067 шляхом накопичення відходів різного класу небезпеки загальною площею не менше 1518,4 кв.м.

Вказані дії вчинені ОСОБА_1 шляхом надання усних вказівок працівникам інших суб`єктів діяльності у сфері поводження з відходами, які не усвідомлювали злочинний характер його дій, а саме: водіям, експедиторам сміттєвозів; щодо розміщення відходів, зсипання та зливання їх на територію земельної ділянки з кадастровим номером 1225487500:04:001:0067 у визначених ОСОБА_1 місцях.

Відповідно до висновку інженерно-екологічної експертизи № 41/21-23 від 28.05.2021 - 1) розмір шкоди заподіяної внаслідок забруднення земельної ділянки з кадастровим номером 1225487500:04:001:0067 складає 7476 грн.; 2) при складуванні відходів на земельній ділянці з кадастровим номером 1225487500:04:001:0067 не дотримуються вимоги ст. 17 ЗУ «Про відходи», ст.ст. 35, 45 ЗУ «Про охорону земель», ст. 91, 167 Земельного кодексу України, а забрудненням та засміченням ґрунтів на земельній ділянці створено небезпеку для довкілля; 3) внаслідок забруднення та засмічення на земельній ділянці з кадастровим номером 1225487500:04:001:0067 створено небезпеку для довкілля.

В результаті умисних протиправних дій ОСОБА_1 не дотримався вимог ст.ст. 17, 33 Закону України «Про відходи», згідно яких зобов`язаний був не допускати зберігання та видалення відходів у несанкціонованих місцях чи об`єктах; не мав права не санкціоновано розміщувати відходи, у тому числі

небезпечні, на території земельної ділянки з кадастровим номером 1225487500:04:001:0067, що мало своїм наслідком створення небезпеки для довкілля.

Таким чином, ОСОБА_1 вчинив умисні дії, що виразились у забруднення та псуванні земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для довкілля, тобто скоїв кримінальне правопорушення, передбачене ч.1 ст. 239 КК України».

З підозрюваним ОСОБА_1, в присутності захисника Соседка В.В., відповідно до вимог ст. ст. 468, 469, 472 КПК України було укладено угоду про визнання винуватості. В угоді про визнання винуватості прокурор та обвинувачений в присутності захисника, узгодили призначення покарання за ч.1 ст. 239 КК України у виді штрафу у розмірі 1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян в сумі 17000 гривень.

Вирок: «На підставі викладеного та керуючись ст.ст.373,374,475 КПК України, суд -

У Х В А Л И В:

Затвердити угоду про визнання винуватості від 15.06.2021 року укладену між прокурором у кримінальному провадженні - прокурором Нікопольської окружної прокуратури Дніпропетровської області Дружиніним В.С. та обвинуваченим ОСОБА_1, за участю захисника - Соседка В.В.

ОСОБА_1 визнати винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 239 КК України, та призначити узгоджене сторонами покарання у виді штрафу в сумі 17000 (сімнадцять тисяч) гривень» [97].

2) Справа № 621/1424/23. 14 червня 2023 року м. Зміїв. Зміївський районний суд Харківської області.

Обвинувачений (ОСОБА_4) згідно наказу №2 від 03.02.2021 на момент прийняття рішення перебував на посаді директора товариства з обмеженою відповідальністю «ТВК Молочний світ».

Обставини справи: «01.11.2018 між КП «Зміїв-Сервіс» (виконавець) та ТОВ «ТВК Молочний світ» (споживач) укладено договір про надання послуг з водовідведення №73 (із змінами відповідно до додаткової угоди №1 від 01.04.2020), відповідно до якого виконавець зобов'язується надавати споживачеві вчасно та відповідної якості послуги з водовідведення та послуги, що пов'язані з попередньою очисткою промислових стічних вод, а споживач зобов'язується своєчасно оплачувати надані послуги за встановленими тарифами у строки та на умовах, передбачених цим Договором.

ОСОБА_4 будучи директором ТОВ «ТВК Молочний світ» та здійснюючи його господарську діяльність, в період часу з 03.02.2021 по 22.07.2021, маючи реальну можливість виконувати покладені на нього обов'язки, не забезпечуючи своєчасного вивезення рідких відходів виробництва, шляхом їх скиду з резервуару (вигрібної ями), що призвело до подальшого зберігання та накопичення у несанкціонованому місці, не прийнявши необхідних заходів направлених на усунення цих порушень, недотримуючись вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, а саме:

ст. 55 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (Суб'єкти права власності на відходи повинні вживати ефективних заходів для зменшення обсягів утворення відходів, а також для їх утилізації, знешкодження або розміщення. Здійснення операцій у сфері поводження з відходами дозволяється лише за наявності дозволу на здійснення операцій у сфері поводження з відходами на визначених місцевими радами територіях із додержанням санітарних та екологічних норм у спосіб, що забезпечує можливість подальшого використання відходів

як вторинної сировини і безпеку для навколишнього природного середовища та здоров'я людей.);

ст. 35 Закону України «Про охорону земель» (Власники і землекористувачі, в тому числі орендарі, земельних ділянок при здійсненні господарської діяльності зобов'язані: дотримуватися вимог земельного та природоохоронного законодавства України; проводити на земельних ділянках господарську діяльність способами, які не завдають шкідливого впливу на стан земель та родючість ґрунтів; підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі на основі застосування екологічнобезпечних технологій обробітку і техніки, здійснення інших заходів, які зменшують негативний вплив на ґрунти, запобігають безповоротній втраті гумусу, поживних елементів тощо; дотримуватися нормативів при здійсненні протиерозійних, агротехнічних, агрохімічних, меліоративних та інших заходів, пов'язаних з охороною земель, збереженням і підвищенням родючості ґрунтів; надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування відомості про застосування пестицидів та агрохімікатів; сприяти систематичному проведенню вишукувальних, обстежувальних, розвідувальних робіт за станом земель, динамікою родючості ґрунтів; своєчасно інформувати відповідні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування щодо стану, деградації та забруднення земельних ділянок; забезпечувати додержання встановленого законодавством України режиму використання земель, що підлягають особливій охороні; забезпечувати використання земельних ділянок за цільовим призначенням та дотримуватися встановлених обмежень (обтяжень) на земельну ділянку; забезпечувати захист земель від пожеж, ерозії, виснаження, забруднення, засмічення, засолення, осолонцювання, підкислення, перезволоження, підтоплення, заростання бур'янами, чагарниками і дрібноліссям; уживати заходів щодо запобігання негативному і екологічнобезпечному впливу на земельні ділянки та ліквідації наслідків цього впливу.);

ст. 45 Закону України «Про охорону земель» (Господарська та інша діяльність, яка зумовлює забруднення земель і ґрунтів понад установлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється. У разі виявлення фактів забруднення ґрунтів небезпечними речовинами спеціально уповноважені органи виконавчої влади у галузі охорони земель вживають заходів до обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій, незалежно від форм власності, притягнення винних до відповідальності згідно із законом і проведення в установленому порядку робіт з дезактивації, відновлення забруднених земель, консервації угідь і визначення режимів їх подальшого використання. Особливості режиму і порядку використання забруднених земель погоджуються з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.);

ст. 17 Закону України «Про відходи» (Суб'єкти господарської діяльності у сфері поводження з відходами зобов'язані: а) запобігати утворенню та зменшувати обсяги утворення відходів; б) забезпечувати приймання та утилізацію використаних пакувальних матеріалів і тари, в яких знаходилася продукція цих підприємств, установ та організацій - суб'єктів господарської діяльності, або укласти угоди з відповідними організаціями на їх збирання та утилізацію; в) визначати склад і властивості відходів, що утворюються, а також ступінь небезпечності відходів для навколишнього природного середовища та здоров'я людини відповідно до нормативно-правових актів, які затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у

сфері охорони навколишнього природного середовища; г) на основі матеріально-сировинних балансів виробництва виявляти і вести первинний поточний облік кількості, типу і складу відходів, що утворюються, збираються, перевозяться, зберігаються, обробляються, утилізуються, знешкоджуються та видаляються, і подавати щодо них статистичну звітність у встановленому порядку; д) забезпечувати повне збирання, належне зберігання та недопущення знищення і псування відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, що відповідає вимогам екологічної безпеки; е) брати участь у будівництві об'єктів поводження з відходами; є) здійснювати організаційні, науково-технічні та технологічні заходи для максимальної утилізації відходів, реалізації чи передачі їх іншим споживачам або підприємствам, установам та організаціям, що займаються збиранням, обробленням та утилізацією відходів, а також забезпечувати за власний рахунок екологічно обґрунтоване видалення тих відходів, що не підлягають утилізації; ж) не допускати змішування відходів, якщо це не передбачено існуючою технологією та ускладнює поводження з відходами або не доведено, що така дія відповідає вимогам підвищення екологічної безпеки; з) не допускати зберігання та видалення відходів у несанкціонованих місцях чи об'єктах; и) здійснювати контроль за станом місць чи об'єктів розміщення власних відходів; і) своєчасно в установленому порядку сплачувати екологічний податок, що справляється за розміщення відходів; ї) надавати місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, уповноваженим органам виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища інформацію про відходи та пов'язану з ними діяльність, у тому числі про випадки несанкціонованого попадання відходів у навколишнє природне середовище та вжиті щодо цього заходи; й) призначати відповідальних осіб у сфері поводження з відходами; к) забезпечувати розробку в установленому порядку та виконання планів організації роботи у сфері поводження з відходами; л) відшкодовувати шкоду, заподіяну навколишньому природному

середовищу, здоров'ю та майну громадян, підприємствам, установам та організаціям внаслідок порушення встановлених правил поводження з відходами, відповідно до законодавства України; м) забезпечувати професійну підготовку, підвищення кваліфікації та проведення атестації фахівців у сфері поводження з відходами; н) мати ліцензії на здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами і/або дозвіл на транскордонне перевезення небезпечних відходів; о) мати погоджений із уповноваженими органами виконавчої влади план дій на випадок виникнення надзвичайної ситуації, пов'язаної з поводженням з небезпечними відходами; п) передбачати при укладанні угод на поставку в Україну товарної продукції утилізацію чи вивезення з України використаних пакувальних матеріалів і тари; р) здійснювати планування нового будівництва або реконструкції об'єкта поводження з відходами з дотриманням вимог законодавства про містобудування; с) мати дозвіл на здійснення операцій у сфері поводження з відходами, якщо їхня діяльність призводить до утворення відходів, для яких Пзув перевищує 1000; т) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством, щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища відходами. Суб'єкти господарської діяльності у сфері поводження з відходами, діяльність яких призводить виключно до утворення відходів, для яких Пзув від 50 до 1000, зобов'язані щороку подавати декларацію про відходи за формою та у порядку, встановленими Кабінетом Міністрів України. Суб'єкти господарювання, які в установленому порядку визначені виконавцями послуг на вивезення побутових відходів на певній території, здійснюють їх роздільне збирання. Суб'єкти господарської діяльності у сфері поводження з відходами укладають договори з юридичною особою, яка в установленому порядку визначена виконавцем послуг на вивезення побутових відходів на певній території, на якій знаходиться об'єкт утворення відходів.), допустив забруднення земельних ділянок площами 7552,23 м² та 1825,9 м²,

розташованих поряд з територією ТОВ «ТБК Молочний світ», за адресою: Харківська область, Чугуївський район, с. Соколове, вул. Лісова, 19.

Так, 20.04.2021 поряд з територією ТОВ «ТБК Молочний світ» за адресою: Харківська область, Чугуївський район, с. Соколове, вул. Лісова, 19, на ґрунтовому покриві відкритої земельної ділянки у вигляді частини соснового лісу та луку, виявлено скупчення рідини білого кольору з вираженим специфічним запахом, та відповідно до результатів проведення дослідження проб ґрунту відібраних 20.04.2021 на вказаній ділянці, виявлено перевищення вмісту забруднюючих речовин (у порівнянні з вмістом у фоновій пробі) по наступних показниках: амоній (обмінний) у перерахунку на амоній 2,4 рази, нітрати у перерахунку на нітрати у 2,3 рази, органічні речовини, що екстрагуються петролейним ефіром (мінеральні та рослинні олії, рослинні та тваринні жири, мила, смоли, важкі вуглеводи тощо) у 2,1 рази, сульфати у перерахунку на сульфати у 3,3 рази, фосфор (рухомі форми) у перерахунку на п'ятиоксид фосфору P₂O₅ 2,4 рази, хлориди 4,4 рази (протокол вимірювань показників складу та властивостей ґрунтів від 02.06.2021 №10-2021/27-28).

Крім того, відповідно до результатів проведення дослідження проб ґрунту відібраних 22.07.2021 на земельних ділянках, встановлено перевищення вмісту забруднюючих речовин (у порівнянні з вмістом у фоновій пробі), а саме: на ділянці біля очисних споруд ТОВ «ТБК Молочний світ» по наступних показниках: амоній (обмінний) у перерахунку на амоній 3,3 рази, нітрати у перерахунку на нітрати у 2,3 рази, органічні речовини, що екстрагуються петролейним ефіром у 2,3 рази, сульфати у перерахунку на сульфати у 4,0 рази, фосфор (рухомі форми) у перерахунку на п'ятиоксид фосфору P₂O₅ 2,9 рази, хлориди 5,6 рази; на ділянці поблизу очисних споруд ТОВ «ТБК Молочний світ» по наступних показниках: амоній (обмінний) у перерахунку на амоній 2,8 рази, нітрати у перерахунку на нітрати у 2,5 рази, органічні речовини, що екстрагуються петролейним ефіром у 2,3 рази, сульфати у перерахунку на сульфати у 3,9 рази, фосфор

(рухомі форми) у перерахунку на п`ятиоксид фосфору P₂O₅ 2,8 рази, хлориди 5,4 рази (протокол вимірювань показників складу та властивостей ґрунтів від 20.08.2021 №50-2121/135-137/144-146).

Таким чином, ОСОБА_4 перебуваючи на посаді директора ТОВ «ТВК Молочний світ», внаслідок забруднення рідкими відходами земельних ділянок площами 7552,23 м² та 1825,9 м², розташованих поряд з територією ТОВ «ТВК Молочний світ», за адресою: Харківська область, Чугуївський район, с. Соколове, вул. Лісова, 19, відповідно до висновку експертів №28824/28899/30420-30425/30426-30431 за результатами проведення комплексної судової інженерно-екологічної та економічної експертизи від 30.11.2022, створив небезпеку для довкілля та заподіяв матеріальної шкоди, внаслідок порушення природоохоронного законодавства зумовленої забрудненням земельних ресурсів декількома забруднюючими речовинами: амонієм (обмінним), нітратами, органічними речовинами, що екстрагуються петролейним ефіром, сульфатами, фосфор (рухомими формами), хлоридами, встановленої Державною екологічною інспекцією у Харківській області відповідно до п.4.11 «Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забруднення і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства», затвердженої наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 27.10.1997 №171, яка становить в загальній сумі 101916,84 грн» [63].

Вина обвинуваченого у скоєнні вище зазначеного кримінального правопорушення доведена в повному обсязі.

Дії обвинуваченого ОСОБА_4, суд кваліфікував за ч. 1 ст. 239 КК України, як забруднення земель відходами шкідливими для довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, що створило небезпеку для довкілля.

При вирішенні питання про вид і міру покарання ОСОБА_4 суд врахував щире каяття, характер та ступінь суспільної небезпеки скоєного кримінального правопорушення, його наслідки, дані про особу

обвинуваченого, обставини, що пом'якшують та відсутність обставин, що обтяжують покарання.

Враховуючи всі обставини справи, суд визнав винуватим ОСОБА_4 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1ст. 239 КК України та призначив йому покарання у виді штрафу, в розмірі 4000 (чотирьох тисяч) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що складає 68000 (шістдесят вісім тисяч) грн. 00 коп.

Запобіжний захід до набрання вироком законної сили ОСОБА_4 суд не обирав [63].

Наклали штраф і все. Але хто буде відновлювати забруднені землі? Залишається під питанням. Ніхто не зробив аналіз і не підрахував скільки буде коштувати відновлювання цих забруднених земель. Можливо шкода завдана ґрунтовому покриву непорівнянно велика.

Аналізуючи судові справи, стосовно охорони земель, які розглядались адміністративними судами України їх можна умовно поділити за позовами на такі категорії:

- про скасування штрафу;
- про скасування постанови по справі про адміністративне правопорушення;
- про оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення;
- про визнання нечинним рішення посадової особи;
- про визнання дій незаконними та скасування постанови про закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення і т. ін.

Наприклад розглянемо деякі з них.

1) Справа №162/870/15-а. Любешівський районний суд Волинської області розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду адміністративну справу за позовом ОСОБА_3 до головного спеціаліста -

державного інспектора з охорони навколишнього природного середовища Корха Івана Олексійовича про оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення, - встановив:

«ОСОБА_3 звернувся в суд з адміністративним позовом до головного спеціаліста - державного інспектора з охорони навколишнього природного середовища Корха І.О. про оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення. Свої вимоги обґрунтовує тим, що постановою по справі про адміністративне правопорушення № 001269 від 14.04.2015 року головного спеціаліста - державного інспектора з охорони навколишнього природного середовища Корха І.О. його визнано винним та притягнуто до адміністративної відповідальності за ст. 52 КУпАП, накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 680 грн.

Відповідно до вказаної постанови правопорушення полягає в тому, що він ніби-то 11.03.2015 року на території Зарудчівської сільської ради Любешівського району в урочищі «Силікатний завод» на земельній ділянці зайнятій болотною рослинністю здійснював видобуток землі за допомогою навантажувача, який був прикріплений на трактор марки «ЮМЗ» та безпосередньо навантажувачем землю на вантажний автомобіль для подальшого транспортування до своєї земельної ділянки, чим порушив природний стан земель і тим самим здійснив псування земель, не заподіявши шкоди.

Зазначену постанову позивач вважає незаконною і такою, що підлягає скасуванню з наступних підстав.

Так, під час розгляду справи відносно нього були допущені порушення вимог ст.ст. 256, 268 КУпАП, оскільки протокол від 06.04.2010 року про вчинення ним адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 52 КУпАП, складено у його відсутності, йому не роз'яснювалися права, чим було грубо порушено право на захист, до протоколу були внесені заздалегідь неправдиві записи щодо роз'яснення правопорушнику його прав та обов'язків, а також складанням протоколу за його відсутності обмежено його

право подати пояснення і зауваження щодо змісту протоколу, викласти мотиви своєї відмови від підписання протоколу.

Крім того, зазначив, що інкриміноване йому правопорушення він не вчиняв, оскільки оплатив в касу СМП «Любешівагробуд» грошові кошти за два автомобілі землі, після чого працівники вказаного підприємства вчиняли дії по виконанню замовлення, він особисто жодних дій по видобутку та псуванню землі не вчиняв. Просить суд скасувати зазначену постанову в зв'язку з відсутністю в його діях складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 52 КУпАП.

В судовому засіданні позивач ОСОБА_3 та його представник ОСОБА_4 позовні вимоги підтримали з підстав, зазначених в позовній заяві, просять їх задовольнити.

Відповідач головний спеціаліст - державний інспектор з охорони навколишнього природного середовища Корх І.О. в судовому засіданні позовні вимоги не визнав, вважає постанову про накладення адміністративного стягнення від 14.04.2015 року про притягнення ОСОБА_3 до адміністративної відповідальності за ст. 52 КУпАП законною та такою, що відповідає вимогам КУпАП.

Заслухавши пояснення сторін по справі, допитавши свідків, дослідивши письмові докази у справі, суд приходить до висновку, що позов підлягає до задоволення з наступних підстав.

Згідно ч 2 ст. 71 КАС України в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову.

Судом встановлено, що 06.04.2015 року головним спеціалістом - державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища Корхом І.О. було складено протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 52 КУпАП, вчинене позивачем ОСОБА_3 про те, що він

11.03.2015 року на території Зарудчівської сільської ради Любешівського району в урочищі «Силікатний завод» на земельній ділянці зайнятій болотною рослинністю здійснював видобуток землі за допомогою навантажувача, який був прикріплений на трактор марки «ЮМЗ» та безпосередньо навантажував землю на вантажний автомобіль для подальшого транспортування до своєї земельної ділянки, чим порушив природний стан земель і тим самим здійснив псування земель, що є порушенням ст. 211 Земельного кодексу України.

На підставі вказаного протоколу, 14.04.2015 року головним спеціалістом - державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища Корхом І.О. було винесено постанову № 001269 про накладення адміністративного стягнення, якою притягнуто до адміністративної відповідальності ОСОБА_3 за ст. 52 КУпАП та накладено адміністративне стягнення у виді штрафу в сумі 680 гривень.

Відповідно до вимог ст. 52 КУпАП адміністративним правопорушенням є псування сільськогосподарських та інших земель, забруднення їх хімічними і радіоактивними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, неочищеними стічними водами, виробничими та іншими відходами, а так само невжиття заходів по боротьбі з бур'янами.

За формою вини дане правопорушення вчиняється умисно, оскільки передбачає порушення природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проектних рішень, погоджених та затверджених в установленому законодавством порядку.

Відповідно до ст. 33 КУпАП при накладенні стягнення враховуються характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність.

Згідно ст. 280 КУпАП орган (посадова особа) при розгляді справи про адміністративне правопорушення зобов'язаний з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна дана особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що

пом'якшують і обтяжують відповідальність, чи заподіяно майнову шкоду, чи є підстави для передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації, трудового колективу, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Як було встановлено в суді посадова особа - головний спеціаліст - державний інспектор з охорони навколишнього природного середовища Корх І.О. при розгляді справи про адміністративне правопорушення вимоги Закону не виконав.

Відповідно до ст. 52 КУпАП відповідальність за даною статтею настає у випадках псування сільськогосподарських та інших земель.

ОСОБА_3 притягнуто до адміністративної відповідальності за псування земель, яке полягало в здійсненні видобутку землі за допомогою навантажувача та безпосередньо навантажування землі на вантажний автомобіль для подальшого транспортування до своєї земельної ділянки.

Псування земель - це порушення природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проектних рішень, погоджених та затверджених в установленому законодавством порядку, забруднення їх хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами, зокрема, тими, що викидаються в атмосферне повітря, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, неочищеними стічними водами, порушення родючого шару ґрунту, невиконання вимог встановленого режиму використання земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їх природну родючість, тобто це така зміна фізичних, біологічних та інших властивостей і характеристик земель, яка зумовлює непридатність їх використання за цільовим призначенням.

Встановлено, що посадова особа - головний спеціаліст - державний інспектор з охорони навколишнього природного середовища Корх І.О. як під час складання протоколу про адміністративне правопорушення так і під час розгляду справи про адміністративне правопорушення не визначив категорію земель, щодо яких було вчинене ОСОБА_3 правопорушення, їх цільове

призначення, не встановив яка зміна фізичних, біологічних чи інших властивостей і характеристик земель відбулася внаслідок втручання осіб, не встановив яким був природний стан земель до вчинення порушення, крім того не встановив хто саме і яким чином вчинив порушення природного стану земель на території Зарудчівської сільської ради Любешівського району в урочищі «Силікатний завод», таким чином, розгляд справи провів та виніс рішення про винуватість ОСОБА_3 та накладення стягнення на неповно з'ясованих обставинах правопорушення, обмежившись лише матеріалами, наданими Любешівський РВ УМВС України у Волинській області щодо даної події.

В суді відповідач, як суб'єкт владних повноважень, не довів, що ОСОБА_3 11.03.2015 року на території Зарудчівської сільської ради Любешівського району в урочищі «Силікатний завод» на земельній ділянці зайнятій болотною рослинністю здійснював видобуток землі, порушивши цим природний стан земель і тим самим здійснив псування земель.

З наведених підстав постановою № 001269 від 14.04.2015 року про накладення адміністративного стягнення є незаконною і підлягає скасуванню.

Таким чином, аналізуючи зібрані та дослідженні в судовому засіданні докази в їх сукупності, суд приходить до висновку, що позов підлягає до задоволення, а саме слід скасувати постанову № 001269 від 14.04.2015 року про накладення адміністративного стягнення, якою ОСОБА_3 притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 52 КУпАП» [72].

2) 25 листопада 2009 Мар'їнський районний суд виніс Постанову №2а-2951-09/0533 розглянувши у відкритому судовому засіданні адміністративний позов ОСОБА_1 до Західного регіонального відділу Державної інспекції за контролем за використанням та охороною земель у Донецькій області, третя особа на боці відповідача ОСОБА_3, Мар'їнський районний відділ земельних ресурсів про скасування штрафу.

Суд встановив: «ОСОБА_1 звернувся до суду із позовом в якому він вказує, що постановою від 19.08.2009 року начальник Західного регіонального відділу Державної інспекції за контролем за використанням та охороною земель у Донецькій області ОСОБА_3 визнав його винним в порушенні правил землекористування, яке було виражене у не прийнятті заходів по боротьбі із бур'янами. На позивача було накладено штраф у розмірі 255 грн. Позивач вважає, що постанова винесена з порушенням діючого законодавства і не відповідає фактичним обставинам. Позивач наполягає, що земельна ділянка йому в натурі не виділялася, орендарем – СТОВ «ім. Шевченка» йому не поверталася, таким чином він не може нести відповідальності за забур'янення його земельної ділянки.

В судове засідання позивач з'явився, підтримав свої позовні вимоги.

Представник відповідача в судове засідання з'явився проти позовних вимог заперечував, вказав, що ним було дотримано усіх нормативно-правових актів для притягнення позивача до адміністративної відповідальності.

Представник третьої особи в судове засідання з'явилася проти позовних вимог заперечувала.

В судовому засіданні встановлено, що позивач володіє земельною ділянкою площею 6.06 га на підставі державного акту серії ДН №046655 від 12.11.2005 року. Згідно з Актом про передачу та прийом меж земельних часток (паїв) в натурі від 10.06.2005 року ОСОБА_1 прийняв межі земельних ділянок, зовнішні межі погоджені власниками землі і землекористувачами. Учасниками процесу не надано було суду доказів того, що зазначена земельна ділянка була здана в оренду СТОВ «ім. Шевченка» в оренду, на час складання протоколу про адміністративне правопорушення. Таким чином, позивач самостійно повинен виконувати діюче законодавство у сфері охорони земель.

10.08.2009 року було складено протокол про адміністративне правопорушення №009497, відповідно до якого, ОСОБА_1 не вживаються

заходи по боротьбі з бур'янами. 19.08.2009 року була винесена постанова про накладення адміністративного стягнення, якою ОСОБА_1 було визнано винним у скоєнні правопорушення за ст. 52 КУпАП і накладено штраф у розмірі 255 грн.

Законом України «Про державний контроль за використанням і охороною земель» (ст.10) встановлені повноваження Західного регіонального відділу Державної інспекції за контролем за використанням та охороною земель у Донецькій області, а саме до повноважень спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів у сфері державного контролю за використанням та охороною земель належать здійснення державного контролю за використанням та охороною земель у частині додержання фізичними особами вимог земельного законодавства України. Статтею 10 цього ж закону встановлені повноваження Державного інспектора у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель, які мають право:

- безперешкодно обстежувати в установленому законодавством порядку земельні ділянки, що перебувають у власності та користуванні фізичних осіб, перевіряти документи щодо використання та охорони земель;

- давати обов'язкові для виконання вказівки (приписи) з питань використання та охорони земель і дотримання вимог законодавства України про охорону земель відповідно до їх повноважень;

- складати акти перевірок чи протоколи про адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони земель і дотримання вимог законодавства про охорону земель та розглядати відповідно до законодавства справи про адміністративні правопорушення.

Статтею 238-1 КУпАП встановлено, що органи державного контролю за використанням і охороною земель розглядають справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням

законодавства в галузі використання і охорони земель та порядку регулювання земельних відносин.

Таким чином, державний інспектор з контролю за використанням і охороною земель – начальник Західного регіонального відділу Державної інспекції за контролем за використанням та охороною земель у Донецькій області мав право скласти протокол про адміністративне правопорушення за ст. 52 КУпАП і виносити постанову про накладення адміністративного стягнення від 19.08.2009 року. На підставі викладеного, відповідальність за забур'янення земельної ділянки за ст. 211 Земельного кодексу України, ст. 52 КУпАП лягає на безпосереднього власника земельної ділянки, а саме ОСОБА_1

На підставі викладеного суд не вбачає у діях державного інспектора з контролю за використанням і охороною земель – начальника Західного регіонального відділу Державної інспекції за контролем за використанням та охороною земель у Донецькій області ОСОБА_3 порушення норм ЗУ «Про державний контроль за використанням і охороною земель», норм КУпАП і Земельного кодексу України.

На підставі викладеного, керуючись ст. 158-163 КАС України Мар'їнський районний суд постановив:

«У позовних вимогах ОСОБА_1 до Західного регіонального відділу Державної інспекції за контролем за використанням та охороною земель у Донецькій області відмовити повністю...» [73].

Висновки до розділу 1.

Перший розділ присвячено дослідженню сучасного стану законодавства України щодо охорони земель. Проведений аналіз декларацій щодо охорони земель, які закладені в Конституції України та розкрите існуюче законодавство України щодо охорони земель. Здійснено деталізацію понять

та категорій які є основою відповідальності за правопорушення і злочини щодо охорони земель та наведена судова практика щодо охорони земель.

Розглянувши сучасний стан законодавства помітна відсутність досконалої системи нормативно-правових актів, які б реально регламентували захист земель в умовах наявності значної кількості дрібних землеволодінь і землекористувань.

РОЗДІЛ 2. НЕДОЛІКИ ІСНУЮЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

2.1. Актуальні правові проблеми охорони земель в Україні

Земельний фонд України становить 60,4 млн. гектарів. Близько 70 відсотків земельного фонду України становлять сільськогосподарські землі.

У Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 січня 2022 р. № 70-р, констатується, що «надмірне розширення площі ріллі за рахунок схилених земель призвело до порушення екологічно збалансованого співвідношення земельних угідь: ріллі, природних кормових угідь, лісів та водойм, що негативно позначилося на стійкості агроландшафтів і спричинило значну техногенну ураженість екосфери. Внаслідок цього земельні ресурси прискореними темпами деградують, забруднюються та виснажуються, і при цьому не виробляється достатня кількість продовольства навіть для нинішнього покоління, ставляться під загрозу потреби майбутніх поколінь. Особливо загрозовою є прогресуюча деградація та спад родючості ґрунтів-основи біосфери і сільськогосподарського виробництва. Щорічні збитки від основних видів ґрунтової деградації становлять близько 40 - 50 млрд. гривень, у тому числі за рахунок незбалансованих втрат гумусу і поживних речовин - 23-28 млрд. гривень; від недобору продукції та втрат ґрунту через ерозію - 17-22 млрд. гривень. За рівнем кислотності, засоленості, солонцюватості, переуцільнення, забруднення частина земельних ресурсів перебуває у передкризовому, а подекуди у кризовому стані з тенденцією до погіршення» [67].

«Кризова ситуація у використанні земельних ресурсів спостерігається і в неаграрних сферах землекористування. У більшості галузей економіки через

недосконалість нормативів, зокрема низький рівень підготовки проектно-технічної документації, землі використовуються нераціонально» [67].

Останнім часом у зв'язку з формуванням високоіндустріального суспільства різко посилюється антропогенний вплив, тобто негативний вплив людини на навколишнє природне середовище, значно зріс обсяг такого втручання.

Втручання людини у природні процеси стало більш різноманітним за формами та змістом і в умовах сьогодення загрожує стати глобальною небезпекою для самої людини, для її існування.

Вітчизняні вчені роблять вагомий внесок у дослідження питань правової охорони земельних ресурсів. Теоретичні, методичні й практичні аспекти охорони земельних ресурсів в Україні були і є предметом дослідження багатьох науковців, зокрема: В. І. Андрейцева, О. Г. Бондара, О. А. Вівчаренка, І. О. Костяшкіна, П. Ф. Кулинича, А. М. Мірошніченка, Р. О. Мовчана, В. В. Носіка, В. Д. Сидор, А.М. Шульги та ін.

Стаття 162 Земельного кодексу України, прийнятого 25 жовтня 2001 року, яка має назву «Поняття охорони земель», та визначає поняття «Охорона земель». Це поняття налічує достатньо широкий спектр напрямів, у межах яких мають бути реалізовані заходи, спрямовані на охорону земель.

Для розвитку принципів чинного Земельного кодексу України який відіграє значну роль структурі вітчизняного земельного законодавства, був прийнятий 19 червня 2003 р. Закон України «Про охорону земель». Мета цього Закону встановити правові засади охорони земель для забезпечення їх раціонального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей земель, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля.

Проте, як вважають М.В. Шульга, А.М. Шульга, переважна більшість статей цього Закону фактично відтворюють основні положення чинного Земельного кодексу України лише незначно уточнюючи їх зміст. Оскільки вони здебільшого є декларативними або ж їх положення не підкріплені

відповідними нормативно-правовими актами, то значного регулятивного впливу на розвиток земельних відносин не мають [99, с.132].

Прикінцевими положеннями названого Закону було передбачено розроблення та протягом року подача на розгляд Верховної Ради України проєктів законів про затвердження Загальнодержавної програми використання та охорони земель, а також Національної програми охорони родючості ґрунтів.

Кабінетом Міністрів України тільки 19 січня 2022 р. № 70-р було прийняте розпорядження «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель», сама програма досі не розроблена.

Також Національна програма охорони родючості ґрунтів, на жаль, не була прийнята.

За висновками науковців, сучасне використання земельних ресурсів в Україні не відповідає вимогам збалансованого природокористування. У результаті надмірної розораності, недостатнього внесення органічних і мінеральних добрив, забруднення земель спостерігається поширення деградації земельних ресурсів. Проблеми деградації земель та опустелювання останнім часом суттєво збільшуються. Загострення цих проблем пов'язане зі швидкими темпами зміни клімату, що супроводжується підвищенням середньорічних температур, повторюваності та інтенсивності екстремальних погодних явищ, зокрема й посух.

В ухвалених 28 лютого 2019 року «Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року» констатується, що сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування. Стан земельних ресурсів України наближається до критичного, і це підтверджується новими приголомшуючими даними про те, що: водною та вітровою ерозією уражені близько 57 % території України; понад 12 % території держави зазнають підтоплення; за різними критеріями забрудненими є орієнтовно 20 % земель

України; щороку фіксується майже 23 тис. випадків зсувів; унаслідок абразії руйнується до 60 % узбережжя Азовського і Чорного морів та 41 % берегової лінії дніпровських водосховищ; більш як 150 тис. га земель порушені внаслідок гірничодобувної та інших видів діяльності; кількість підземних і поверхневих карстопроявів становить приблизно 27 тис. [21].

Також цим документом встановлено, що «причини виникнення такої ситуації мають комплексний характер та історичні передумови. Особливо слід відзначити порушення екологічно збалансованого співвідношення між категоріями земель, зменшення території унікальних степових ділянок, надмірну розораність території та порушення природного процесу ґрунтоутворення, використання недосконалих технологій в сільському господарстві, промисловості, енергетиці, транспортній та інших галузях господарства, орієнтацію на досягнення коротко- та середньострокових економічних вигод, ігноруючи природоохоронну складову та негативні наслідки у довгостроковій перспективі» [21].

Визнанням керівництвом держави особливої гостроти ситуації, що склалася у сфері охорони земель є і та обставина, що Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» однією з пріоритетних таких цілей була визнана боротьба з опустелюванням та припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації землі [43].

На необхідність досягнення цих цілей вказується і в постанові ВРУ від 14 січня 2020 р. № 457–ІХ «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років» [32].

Інтенсивне використання земель, спричинене впливом науково-технічного прогресу, різноманітними формами антропогенного навантаження та ключовою роллю землі як важливої складової довкілля, що значно впливає на його якість і стан природних ресурсів, підкреслює необхідність

впровадження та реалізації системи заходів для постійного моніторингу її стану.

Необхідно зазначити, що відновлення стану малопродуктивних, деградованих та техногенно забруднених земель повинно набувати системного характеру та забезпечуватися належним бюджетним фінансуванням. Необхідно забезпечити ефективну реалізацію законодавчих положень щодо відновлення земель через внесення відповідних змін до чинного законодавства та ухвалення нових нормативно-правових актів у цій галузі. Законодавець має чітко визначити порядок здійснення заходів з відновлення земель власниками земельних прав, які зобов'язані виконувати покладені на них обов'язки. Це стосується також дій інших суб'єктів, з вини яких були порушені рельєф або втрачено первісну якість земельних ділянок.

Водночас доцільно як підвищити відповідальність таких суб'єктів, так і створити ефективний механізм стимулювання власників та користувачів земель до своєчасного їх відновлення.

На сьогодні законодавча база, спрямована на запобігання деградації земель і відновлення деградованих територій, здебільшого містить декларативні норми. Це вказує на її недосконалість і потребу в істотному доопрацюванні. Водночас важливо врегулювати не лише правові, а й організаційні аспекти. Зокрема, необхідним є розроблення та затвердження Загальнодержавної програми з використання, відновлення та охорони земель, прийняття якої обговорюється в Україні вже понад два десятиліття.

Необхідність удосконалення законодавчої бази у сфері охорони земель обумовлена кількома ключовими факторами:

- значним техногенним забрудненням територій, низькою ефективністю економічного стимулювання власників і користувачів земель до своєчасного їх відновлення;
- слабким державним контролем за використанням і охороною земель;

- активним поширенням деградаційних процесів, що охоплюють великі площі малопродуктивних і техногенно забруднених земель.

Пріоритетними напрямками для вирішення цих проблем є не лише вдосконалення правових механізмів відновлення земель, а й розробка сучасних підходів до їх відновлення, стимулювання зменшення рівня деградації та опустелювання, формування плану першочергових заходів, а також активізація міжнародної співпраці у цій сфері.

Відновлення земель, як обґрунтовано вважають в сучасній юридичній літературі, є системою заходів, спрямованих на відновлення первісного стану земель, утраченого через дію антропогенних або природних факторів, здатності виконання ними певних функцій, які впливають з їх основного цільового призначення шляхом здійснення, наприклад, рекультивації порушених земель, консервації деградованих і малопродуктивних земель та їх меліорації [71, с. 69–70].

Якщо головною метою відновлення земель сільськогосподарського та лісогосподарського призначення є підвищення родючості ґрунтів і відновлення їх продуктивності, то для земель несільськогосподарського призначення пріоритетом є відновлення їх функціональних можливостей, зокрема оздоровлювальних, рекреаційних, природоохоронних тощо.

Це підкреслює необхідність вдосконалення правового регулювання охорони земель усіх типів. Нинішня нормативно-правова база не забезпечує належних умов для повного виконання вимог щодо захисту земель і ґрунтів. Чинне законодавство потребує змін і доповнень, які б покращили правовий механізм їх охорони.

Через відсутність належного фінансування та необхідної інформаційної бази сповільнюється створення Національного земельного банку даних про стан земель в Україні. Важливо також законодавчо врегулювати питання прогнозування та програмування використання й охорони земель. Комплексне правове регулювання цих аспектів, у поєднанні з плануванням використання та охорони земель, є доцільним і необхідним.

З іншого боку, дотримання земельного законодавства у сфері захисту прав на землю ускладнюється через його суперечливість і нестабільність, корупцію серед посадових осіб та відсутність ефективних механізмів впливу на порушників.

Попри ці негативні чинники, Україна як правова держава намагається реагувати на ситуацію, зокрема шляхом удосконалення юридичних механізмів впливу на осіб, які порушують земельне законодавство. Оскільки земельне законодавство не охоплює весь спектр заходів, спрямованих на боротьбу з правопорушеннями у цій сфері, більшість відповідних заходів закріплюється в адміністративному та кримінальному законодавстві, яке встановлює відповідальність за найсерйозніші випадки порушень.

Як пропонують М.В. Шульга, А.М. Шульга, у зв'язку зі збільшенням площ деградованих земель в Україні буде слушним додати відповідальність не тільки за псування, забруднення, безгосподарське використання земель, а й порушення питання відповідальність осіб, винних у виникненні деградаційних процесів та неусунені їх наслідків та ін. Криміналізація протиправних діянь, які призводять до активізації деградаційних процесів щодо земель та ґрунтів, дозволить поставити названі об'єкти під охорону закону про кримінальну відповідальність. Але при цьому маємо акцентувати увагу на тому, що криміналізації підлягають лише ті діяння, які характеризуються підвищеним ступенем та характером суспільної небезпеки [99, с.139].

Також можна додати, що відсутність законодавчо закріпленого тлумачення окремих понять дає змогу трактувати їх по різному.

Наприклад, забруднення або псування земель стаття 239 має свої кваліфікуючі ознаки, які підвищують суспільну небезпечність і тим самим тяжкість основного складу цього злочину, такі як загибель людей, масове захворювання або інші тяжкі наслідки. Однак, у Розділі VIII Особливої частини КК України відсутнє чітке визначення цих кваліфікуючих ознак. Це значно ускладнює практичне застосування положень статті 239 КК України.

Відсутність чіткого формулювання деяких наслідків у чинному Кримінальному кодексі України є недоліком законодавства. Цю проблему можна вирішити шляхом запровадження до КК України визначень термінів, що використовуються у його положеннях.

Пропонується, для полегшення практичного застосування як наведеної норми, так й інших кримінально-правових норм Особливої частини КК України на початку кожного Розділу наводити чіткі визначення термінів, що застосовуються у відповідному Розділі, у тому числі й визначення кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак. У зв'язку з цим, як показує практика, треба поступово відходити від оціночних, нечітких понять та переходити до чітко визначених. Це зможе полегшити застосування кримінально-правових норм у практичній діяльності та дозволить уникати проблем у правозастосовній та судовій практиці.

2.2. Недоліки контролю за охороною земель

Однією із функцій управління земельним фондом України, з метою його збереження і раціонального використання є контроль за використанням та охороною земель.

Контроль за охороною земель є одним із важливих засобів реалізації конституційного положення про визнання земель «основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави».

Згідно зі ст. 187 ЗК України «контроль за використанням та охороною земель полягає в забезпеченні додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і громадянами земельного законодавства України» (ст.187 ЗК України) [2].

Виходячи з норм ЗК України можна виділити такі форми контролю:

- державний,
- громадський контроль.

Загальні положення про контроль містяться у:

- 1) ст.ст.187-190 ЗК України;
- 2) Законі України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»;
- 3) Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»;
- 4) Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, пов'язаної з використанням та охороною земель, і визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру» від 03.10.2018 № 801;
- 5) Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 р. № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану»;
- 6) Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 342 «Про затвердження методик розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю), а також уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю)»;
- 7) Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 04 вересня 2023 року № 1625 «Про затвердження уніфікованої форми акта, що складається за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері використання та охорони земель, та інших форм розпорядчих документів».

Відносини, пов'язані зі здійсненням контролю, регулюються також законодавством, яке визначає статус контролюючих органів, а саме:

1) Державна екологічна інспекція. Діє відповідно до «Положення про Державну екологічну інспекцію України», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 року № 275. Здійснює контроль за дотриманням законодавства про охорону земель щодо:

- консервації деградованих і малопродуктивних земель;
- збереження водно-болотних угідь;
- виконання екологічних вимог під час надання у власність і користування, зокрема в оренду, земельних ділянок;
- здійснення заходів із запобігання забрудненню земель хімічними і радіоактивними речовинами, відходами, стічними водами;
- додержання режиму використання земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, а також територій, що підлягають особливій охороні;
- додержання екологічних нормативів з питань використання та охорони земель;
- ведення будівельних, днопоглиблювальних робіт, видобування піску і гравію, прокладення кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду;
- установлення та використання водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, а також додержання режиму використання їх територій (п. 4 б) [33].

2) Державна служба геодезії, картографії і кадастру. Діє відповідно до «Положення про державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 15. Організовує та здійснює державний контроль за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності:

у частині додержання вимог земельного законодавства щодо використання та охорони земель за:

- додержанням органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами вимог земельного законодавства та встановленого порядку набуття і реалізації права на землю;
- виконанням вимог щодо використання земельних ділянок за цільовим призначенням;
- додержанням вимог земельного законодавства в процесі укладання цивільно-правових договорів, передачі у власність, надання у користування, в тому числі в оренду, вилучення (викупу) земельних ділянок;
- веденням державного обліку і реєстрації земель, достовірністю інформації про земельні ділянки та їх використанням;
- розміщенням, проектуванням, будівництвом та введенням в дію об'єктів, що негативно впливають або можуть вплинути на стан земель;
- здійсненням комплексу необхідних заходів щодо захисту земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, псування, забруднення, засмічення відходами, заростання бур'янами, чагарниками та дрібноліссям;
- додержанням строків своєчасного повернення тимчасово зайнятих земельних ділянок та обов'язкового здійснення заходів щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням;
- виконанням умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту під час проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, пов'язаних з

порушенням ґрунтового покриву, своєчасного проведення рекультивації порушених земель в обсягах, передбачених робочим проектом землеустрою;

- додержанням правил, встановленого режиму експлуатації протиерозійних, гідротехнічних споруд, збереженням захисних насаджень і межових знаків;
- додержанням встановленого законодавством порядку визначення та відшкодування втрат лісгосподарського виробництва;
- додержанням строків розгляду заяв чи клопотань щодо набуття і реалізації прав на землю;

у частині родючості ґрунтів за:

- зміною показників якісного стану ґрунтів у результаті проведення господарської діяльності на землях сільськогосподарського призначення;
- своєчасним проведенням підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності заходів щодо збереження, відтворення та підвищення родючості ґрунтів;

у частині проведення планових та позапланових перевірок за:

- об'єктом державного контролю;
- суб'єктами господарювання;
- відповідністю власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення вимогам, визначеним статтею 130 Земельного кодексу України, у випадках та у порядку, визначених законодавством у сфері здійснення державного контролю за використанням та охороною земель (ч.33 п. 4) [34].

3) місцеві державні адміністрації – ст.16 Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 року № 586-XIV, п. «в» ст.17 ЗК України;

4) органи місцевого самоврядування – ст. 33 Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 року № 280/97-ВР, ст. 12 ЗК України.

Контроль за використанням та охороною земель ґрунтується на конституційних принципах, здійснюється відповідно до встановлених правових норм і передбачає настання визначених юридичних наслідків.

Основними принципами контрольної діяльності у галузі використання та охорони земель є:

- забезпечення раціонального використання та охорони земель;
- пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні земельних ресурсів над економічними інтересами;
- повне відшкодування шкоди, завданої довкіллю внаслідок порушення земельного законодавства України;
- поєднання заходів економічного стимулювання і відповідальності у сфері використання та охорони земель (ст. 3 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель») [10].

Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція) реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і охорони природних ресурсів.

Основні напрями діяльності відповідно до покладених завдань у сфері охорони земель, надр, зокрема:

- консервації деградованих і малопродуктивних земель;
- збереження водно-болотних угідь;
- виконання екологічних вимог під час надання у власність і користування, зокрема в оренду, земельних ділянок;
- здійснення заходів із запобігання забрудненню земель хімічними і радіоактивними речовинами, відходами, стічними водами;

- додержання режиму використання земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, а також територій, що підлягають особливій охороні;
- додержання екологічних нормативів з питань використання та охорони земель;
- ведення будівельних, днопоглиблювальних робіт, видобування піску і гравію, прокладення кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду;
- установа та використання водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, а також додержання режиму використання їх територій;
- використання та охорони надр [33].

Державний контроль за використанням та охороною земель також здійснюють виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у межах повноважень, визначених законом, у разі прийняття відповідною радою рішення про здійснення такого контролю і реалізують функцію державного контролю за використанням та охороною земель через державних інспекторів з державного контролю за використанням та охороною земель.

До повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить здійснення державного контролю за використанням та охороною земель, а саме за:

- виконанням власниками і користувачами земель комплексу необхідних заходів із захисту земель від заростання бур'янами, чагарниками;
- дотриманням режиму експлуатації протиерозійних, гідротехнічних споруд, а також вимог законодавства щодо збереження захисних насаджень і межових знаків;
- виконанням землевласниками та землекористувачами вимог щодо використання земель за цільовим призначенням, розміщенням,

проектуванням, будівництвом, введенням в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель, експлуатацією, збереженням протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень. (ст. 6-1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель») [10].

Здійснення громадського контролю за використанням та охороною земель передбачене ст.190 ЗК України, згідно із якою «Громадський контроль за використанням та охороною земель здійснюється громадськими інспекторами, які призначаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, відповідними органами місцевого самоврядування і діють на підставі положень, затверджених відповідно центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, відповідною радою» [2].

Діяльність громадських інспекторів з охорони довкілля регламентується «Положенням про громадських інспекторів з охорони довкілля», що затверджене наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 27.02.2002 року №88. У Положенні визначено права та обов'язки громадських інспекторів з охорони довкілля [86]. Кодексом України про адміністративні правопорушення (стаття 255) визначено статті, за якими громадський інспектор з охорони довкілля має право складати протоколи при виявленні ним порушення вимог природоохоронного законодавства і надавати Державній екологічній інспекції (її територіальним органам) для притягнення винних до адміністративної відповідальності [4].

Діяльність громадського інспектора з охорони довкілля координує державний інспектор з охорони навколишнього природного середовища, який надає відповідну методичну допомогу. Крім цього, Державна екологічна інспекція та її територіальні органи періодично організують навчання для громадських інспекторів з метою вирішення актуальних питань у природоохоронній сфері, зокрема, для забезпечення належного контролю під час проведення природоохоронних операцій, під час пожежонебезпечного періоду, а також у період заборон на проведення полювання та рибальства.

Громадянин України, який має намір бути призначеним громадським інспектором з охорони довкілля та здійснювати громадський контроль у природоохоронній сфері (громадських засадах, без увільнення від основної роботи і без оплати праці), подає відповідні документи Інспекції.

Вимоги до претендентів, порядок надання та розгляду документів визначено Інструкцією з організації оформлення посвідчень громадських інспекторів з охорони довкілля, затвердженою наказом Державної екологічної інспекції України від 08.11.2012 року №215. Відповідна інформація для претендентів та форми для заповнення опубліковані на офіційному сайті Державної екологічної інспекції у розділі «Зв'язки з громадськістю» за посиланням: <https://www.lviv.dei.gov.ua/posts/28> [39].

Верховною Радою України був прийнятий Закон України від 28.04.2021 року № 1423-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин». Але на думку А.С. Самородова це «не усунуло недоліки правового регулювання відносин у сфері використання та охорони земель, зокрема щодо концентрації в одного і того ж суб'єкта владних повноважень – Держгеокадастру, управлінських, контрольних та наглядових повноважень у сфері земельних відносин. Запропонована Законом модель контролю за використанням та охороною земель є суперечливою, не враховує конституційний принцип формування

повноважень органів місцевого самоврядування, не містить належних правових механізмів фінансування делегованих державою повноважень щодо контролю за використанням та охороною земель. Крім того, новації вказаного Закону не враховують принципи функціонування інститутів громадянського суспільства, правові форми їхньої участі в управлінні державними справами» [93, с.197-198].

Також, положеннями статті 5 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» передбачається, що державний контроль за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, а також виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у межах повноважень, визначених законом, у разі прийняття відповідною радою рішення про здійснення такого контролю. Таким чином, повноваження центрального органу виконавчої влади ставляться в залежність від рішень представницьких органів місцевого самоврядування. Відтак передбачений згаданим Законом законодавчий підхід з реалізації пропонованої концепції децентралізації влади у сфері земельних відносин, на його думку, є суперечливим по багатьом пунктам.

Крім того, на погляд А.С. Самородова, вказаний вище Закон не встановлює й ефективного громадського контролю за використанням та охороною земель.

Також, суперечливим виглядає положення статті 190 Земельного кодексу України щодо призначення громадських інспекторів центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, або відповідним органом місцевого самоврядування, які де-факто та де-юре є органами влади, тоді як громадянське суспільство є певним протиставленням владним органам.

Висновки до розділу 2.

Другий розділ розкриває основні недоліки існуючого законодавства України щодо охорони земель. Визначені і досліджені актуальні правові проблеми охорони земель в Україні. Значна більшість нормативно-правових актів України в сфері охорони земель не мають регуляторного впливу на землекористувачів та землевласників і носять лише декларативний характер. А також більшість задекларованих проєктів нормативно-правових актів та державних програм так і не були розроблені, а ті що розроблені досі знаходяться на стадії обговорення і не прийняті. Нормативи в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів не розроблено. Також відповідальність за порушення законодавства про охорону земель потребує перегляду і вдосконалення.

Досліджені недоліки контролю за охороною земель окреслюють неефективність система державного управління і контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів. Має місто неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Таким чином, необхідно продовжувати удосконалення правового регулювання відносин у сфері використання та охорони земель для реформування системи державного управління та дерегуляції у сфері земельних відносин.

РОЗДІЛ 3. ПОКРАЩЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ТА ГРУНТІВ

3.1. Гармонізація законодавства України з основними нормативними документами Європейського Союзу щодо охорони земель

Європейський Союз (далі — ЄС) є унікальним об'єднанням, що об'єднує 27 європейських країн у спільному економічному та політичному просторі. Основна мета цього союзу — забезпечення кращого життя як для європейських громадян, так і для людей за межами Європи.

Протягом понад шести десятиліть ЄС спрямовує свої зусилля на підтримку миру, процвітання та високого рівня добробуту населення. Від моменту заснування шістьма країнами у 1950-х роках Євросоюз зріс до організації, що охоплює 27 держав-членів із сукупним населенням майже 450 мільйонів осіб.

Те, що спочатку задумувалося як економічна співпраця для відновлення повоєнної Європи, з часом стало найбільшою у світі зоною єдиного ринку, в якій вільно пересуваються люди, товари, послуги та капітал. З роками сфери діяльності ЄС розширилися на ті, де спільні зусилля країн приносять вагоміші результати. Держави-члени ЄС поділяють переконання, що спільна діяльність робить їх сильнішими й здатними ефективніше долати сучасні виклики, як-от зміна клімату, цифровізація, загрози здоров'ю та безпеці, включаючи пандемію COVID-19 та російську військову агресію проти України.

Україна бере участь у програмі ЄС «Східне партнерство» з 2009 року. У 2014 році країна підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. Цей документ закріпив прагнення до поглибленої політичної та економічної співпраці.

28 лютого 2022 року Україна офіційно подала заявку на членство в ЄС. Уже 23 червня того ж року їй було надано статус кандидата, що

супроводжувався сімома рекомендаціями Європейської комісії. Виконання цих умов є ключовою передумовою для початку переговорів щодо вступу України до Євросоюзу. Тому на сьогодні надзвичайно важливою для України є імплементація необхідних реформ.

Шлях України до Європейського Союзу розпочався з підписання в 1994 році Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, що відбулося в Люксембурзі. Угода набула чинності 1 березня 1998 року після завершення процедур ратифікації. Документ передбачав розвиток співпраці у сфері економіки, політики, а також формування постійного політичного діалогу між сторонами та взаємодії між відповідними інституційними структурами.

Таким чином, нинішній етап взаємодії України з Європейським Союзом є логічним продовженням довготривалого процесу інтеграції, який вимагає від України продовження реформ та дотримання європейських стандартів у різних сферах суспільного життя [42]. Але далі підписання цієї Угоди справа фактично не рушила.

У 2002 році було прийнято «Концепцію загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», схвалену Законом України від 21 листопада 2002 року № 228-IV в якій одним із пріоритетних напрямків визначено створення сприятливого середовища життєдіяльності людини, захисту довкілля та раціонального природокористування. Очікуваними наслідками було «Виконання Загальнодержавної програми сприятиме досягненню критеріїв для укладення угоди про асоціацію з Європейським Союзом та подальшого входження України до Європейського Союзу» [68].

З 2007 до 2013 року тривали переговори щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Але у листопаді 2013 року, коли колишній Президент України Віктор Янукович відмовився підписувати Угоду про асоціацію з ЄС, в Україні відбулися масові протести, які потім стали «Євромайданом», і згодом переросли у Революцію гідності.

Нова влада підписала Угоду про асоціацію з ЄС. Повна назва: «Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». Політичну частину угоди було підписано 21 березня 2014 року, економічну частину — 27 червня 2014 року.

З підписанням економічної частини Угоди про асоціацію набула чинності глава 6 «Навколишнє середовище» якою передбачено, що «сторони розвивають і зміцнюють співробітництво з питань охорони навколишнього середовища й таким чином сприяють реалізації довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки» [98].

Джерелами законодавства ЄС є установчі договори та Маастрихтський договір про заснування Євросоюзу (1992 р.), а також директиви, регламенти, рішення, рекомендації та висновки.

Сфера охорони довкілля та зміни клімату нараховує близько 200 *acquis* ЄС у таких секторах як якість атмосферного повітря, промислове забруднення, охорона біорізноманіття, управління відходами, хімічні речовини тощо. Україні необхідно не лише привести законодавство у відповідність до норм і стандартів ЄС, а й забезпечити практичну реалізацію та застосування такого законодавства.

Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля» підготувало за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» в межах проекту «На шляху до членства в ЄС: завдання у сфері довкілля та зміни клімату» «Довідник *acquis communautaire* у сфері довкілля та зміни клімату», який був виданий у 2024 році. Довідник пропонує огляд основних нормативно-правових документів ЄС у сфері довкілля та зміни клімату за 9 тематичними секторами. Опис кожного акту містить формальну інформацію (точна назва, дата прийняття, коротка назва, лінк на переклад документа у разі наявності), опис документа (мета, резюме, додатки), а також допоміжну інформацію (основні імплементаційні акти, керівні документи, корисні посилання) [61].

У сфері охорони земель можна визначити такі:

1) Хімічні речовини. Політика і законодавство ЄС у сфері хімічних речовин є одними з найскладніших і добре розвинених. У рамках Європейського зеленого курсу планується вдосконалення багатьох актів та політик, що відображено у новій Хімічній стратегії сталості ЄС. Акти сфери хімічної безпеки не були включені в Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. 1 грудня 2022 року був прийнятий Закон України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією»:

- Директива Ради від 19 березня 1987 року про попередження та зменшення забруднення довкілля азбестом (87/217/ЄЕС) [58];
- Регламент (ЄС) № 2019/1021 Європейського Парламенту та Ради від 20 червня 2019 року про стійкі органічні забруднювачі (нова редакція) (консолідована версія) [91].

2) Горизонтальні (наскрізні) питання в екологічній сфері

- Директива (ЄС) 2024/1203 Європейського Парламенту та Ради від 11 квітня 2024 року про кримінально-правову охорону довкілля, яка замінює директиви 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС [59];
- Директива 2004/35 Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків шкоди, завданої довкіллю (консолідована версія) [60].

3) Політики:

- Комюніке Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського економічного і соціального комітету та комітету регіонів (Хімічна стратегія сталості. На шляху до вільного від токсичних речовин довкілля), COM(2020)667 final. Стратегія визначає комплекс заходів для удосконалення та консолідації законодавчої бази ЄС.

Стратегія пропонує нову триступеневу ієрархію управління хімічними речовинами, в основі якої закладено захист здоров'я людей і довкілля, а також сприяння інноваціям в сфері хімічних речовин:

1. Безпечні та сталі хімічні речовини – метою цього ступеня є розроблення та використання безпечних і сталих хімічних речовин та чистих технологій, попередження заподіяння шкоди здоров'ю людей і довкіллю.

2. Мінімізація та контроль – пріоритетом є мінімізація впливу небезпечних речовин на здоров'я людей і довкілля, здійснення контролю за використанням небезпечних речовин шляхом управління ризиками, надання користувачам повної інформації, просування сучасних та інтелектуальних процесів та IT-рішень.

3. Усунення та відновлення – основний акцент робиться на очищенні/вилученні небезпечних речовин з відходів і вторинної сировини, відновленні здоров'я людей і довкілля до доброго (гарного) стану, а також просуванні безпечних і чистих рішень з переробки, дезактивації відходів [69].

4) Управління відходами та ресурсами:

- Директива 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 листопада 2008 року про відходи та скасування деяких директив. Ця Директива встановлює правові рамки поводження з відходами, визначає інструменти, спрямовані на захист довкілля та здоров'я людей шляхом запобігання та зменшення утворення відходів, зменшення негативних наслідків від утворення відходів та поводження з ними, зменшення тиску на ресурси та підвищення ефективності їхнього використання [53].
- Директива 2006/21/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 березня 2006 року про управління відходами видобувних галузей та внесення змін до Директиви 2004/35/ЄС. Ця Директива визначає заходи, процедури та настанови для попередження та зменшення будь-якого негативного впливу на довкілля та здоров'я людей, через управління відходами видобувної промисловості [54].

- Директива 2011/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 8 червня 2011 року про обмеження використання певних небезпечних речовин в електричному та електронному обладнанні (нова редакція) [55].
- Директива Ради від 12 червня 1986 року про захист довкілля та, зокрема, ґрунту у випадках використання осаду стічних вод у сільському господарстві (86/278/ЄЕС). Метою Директиви є використання осаду стічних вод у сільському господарстві таким чином, щоб запобігти шкідливому впливу на ґрунт, рослинність, тварин і людину, а також заохочення правильного використання такого осаду.

Дія Директиви охоплює сім важких металів: кадмій, ртуть, мідь, нікель, свинець, цинк, хром. З метою захисту довкілля та здоров'я людини вона визначає граничні значення концентрацій важких металів у ґрунті та в осаді стічних вод, а також максимальну річну кількість важких металів, яка може бути введена у ґрунт. Кількісні показники встановлені у додатках Директиви.

Директива визначає випадки, за наявності яких використання осаду стічних вод заборонено. Зокрема:

- щодо випасання тварин на пасовищах та збору кормових культур до закінчення періоду, визначеного державами-членами, але тривалість якого не може бути меншою ніж три тижні;
- на ґрунтах, на яких вирощують фруктові та овочеві культури (за винятком фруктових дерев);
- на землях, призначених для вирощування фруктових та овочевих культур, які зазвичай перебувають у безпосередньому контакті з ґрунтом і вживаються в їжу в сирому вигляді. Заборона діє за 10 місяців до збору врожаю, а також під час самого збору врожаю.

Директива встановлює правила використання осаду стічних вод у сільському господарстві:

- обов'язкове оброблення осаду стічних вод перед його використанням у сільському господарстві, хоча держави можуть встановити винятки з цього правила та умови їх застосування;
- використання осаду таким чином, щоб враховувати потреби рослин у поживних речовинах і не погіршувати якість ґрунту, а також поверхневих і підземних вод;
- зменшення (за необхідності) державами-членами граничних значень концентрації важких металів, встановлених Директивою, у випадку використання осаду на ґрунтах, рН яких нижче 6;
- регулярне надання виробниками осаду стічних вод усієї інформації для користувачів осаду.

Також Директива покладає відповідальність за забезпечення використання осаду в межах граничних значень концентрацій на національні органи влади, які мають проводити відбір та аналіз осаду і ґрунту, вести актуальні записи та їх реєстрацію про кількість виробленого та поставленого для використання осаду, склад і властивості осаду, тип оброблення осаду, де використовується осад і хто його використовує, будь-яку іншу інформацію щодо транспозиції та імплементації Директиви. Директива встановлює загальні вимоги щодо звітування кожні три роки державами-членами про її виконання. У 2019 році Регламентом (ЄС) 2019/1010 внесено зміни, якими узгоджуються та впорядковуються вимоги звітності в екологічній сфері [56].

- Директива Ради 1999/31/ЄС від 26 квітня 1999 року про захоронення відходів. Метою Директиви є:
 - поступове зменшення захоронення відходів, зокрема відходів, придатних для рециклінгу або інших операцій з відновлення;
 - встановлення суворих експлуатаційних і технічних вимог як до відходів, що підлягають захороненню, так і до полігонів;

– запобігання чи зменшення, наскільки це можливо, негативних наслідків для довкілля та здоров'я людини від захоронення відходів упродовж усього життєвого циклу полігона [57].

5) Стале сільське господарство:

- Регламент (ЄС) 2021/2116 Європейського Парламенту та Ради від 2 грудня 2021 року про фінансування, управління та моніторинг спільної аграрної політики та про скасування Регламенту (ЄС) 1306/2013. Метою регламенту є регулювання реалізації спільної аграрної політики ЄС для держав-членів, із встановленням правил фінансування, управління, моніторингу реалізації та механізму делегування обов'язків державам-членам [88].

Горизонтальні фінансові правила, прийняті Європейським Парламентом і Радою на основі статті 322 Договору про функціонування Європейського Союзу, стосуються фінансування, управління та моніторингу реалізації нової децентралізованої спільної аграрної політики і встановлюють механізм делегування обов'язків державам-членам.

Окрім опису механізму виплати допомоги, фінансових, контрольних та адміністративних процедур, багато уваги приділяється забезпеченню стійкості, відновленню навколишнього середовища та кліматичним заходам у сільськогосподарському виробництві, а саме:

- спільна аграрна політика має підтримувати заходи щодо пом'якшення наслідків глобальної кліматичної кризи та адаптації до неї, а також вирішувати питання переходу до сталого сільськогосподарського виробництва. Реалізація спільної аграрної політики повинна враховувати Цілі сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй, міжнародні зобов'язання ЄС щодо пом'якшення наслідків глобальної кліматичної кризи та міжнародної співпраці в галузі сталого розвитку;
- спільна аграрна політика має відповідати документам Комісії «Майбутнє продовольства та сільського господарства», ЄЗК,

стратегії «Від ферми до виделки» та стратегії Біорізноманіття до 2030 року, використовувати систему ідентифікації земельних ділянок та інші інтегровані дані системи адміністрування та контролю для моніторингу екологічних і кліматичних показників і обміну даними, що стосуються екологічних і кліматичних цілей.

- Регламент (ЄС) 2021/2115 Європейського Парламенту та Ради від 2 грудня 2021 року про встановлення правил щодо підтримки стратегічних планів, які розробляють держави-члени згідно зі Спільною аграрною політикою (Стратегічні плани CAP) та фінансують Європейський сільськогосподарський гарантійний фонд (EAGF) та Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (EAFRD), та про скасування регламентів (ЄС) 1305/2013 та (ЄС) 1307/2013. Метою регламенту є регулювання реалізації Спільної аграрної політики ЄС для держав-членів, із встановленням правил розробки стратегічних планів спільної аграрної політики [90].

Україна стоїть перед надзвичайно складним і амбітним завданням якнайшвидшого проходження процесу наближення законодавства до європейського, що вимагатиме значних зусиль і об'єднання всіх зацікавлених сторін. Серед основних викликів — переклад великого обсягу законодавства, необхідність залучення значних фінансових, людських і експертних ресурсів, а також недостатня адміністративна та інституційна спроможність.

Питання вдосконалення природоохоронного законодавства України порушуються в роботах таких фахівців з екологічного права, як В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, А. П. Гетьман, Т. І. Діденко, Л. П. Коваленко, В. В. Костицький, І. І. Каракаш, В. І. Олещенко та інші [44, 50, 52, 70]. Науковці постійно наголошують на потребі узагальнення, систематизації та впорядкування розгалуженого й несистемного екологічного законодавства. Так, А. П. Гетьман зазначає, що екологічне законодавство України являє собою багатогалузеву систему нормативних актів різної юридичної сили. Це ускладнює їх практичне застосування, породжує суперечності між окремими

актами, їх неузгодженість або дублювання. Велика кількість нормативних приписів у різних правових актах створює суттєві труднощі для їх ефективного використання [50].

У зв'язку з цим кодифікація екологічного законодавства, зокрема у формі прийняття комплексного законодавчого акту, є актуальним і пріоритетним завданням державної політики. Більшість дослідників підтримують ідею створення Екологічного кодексу України як такого кодифікованого акту. Зокрема, В. В. Костицький зазначає, «Екологічний кодекс принципово не повинен змінити зміст правового регулювання відповідної сфери. Підготовка та прийняття такого Кодексу мають на меті сприяти кращому структуруванню чинного екологічного законодавства, наданню йому більш логічної завершеної форми, ліквідації повторів, протиріч і неузгодженостей. Ухвалення кодексу дозволить зменшити кількість законодавчих актів у сфері охорони довкілля та продовжити процес кодифікації законодавства» [70].

Водночас деякі правознавці висловлюють сумнів щодо доцільності прийняття Екологічного кодексу. Вони аргументують це тим, що екологічне законодавство характеризується значною розгалуженістю підгалузей та вже містить розвинену систему кодифікованих актів у формі кодексів і законів. На їхню думку, Екологічний кодекс не зможе охопити всі ці акти у своїй структурі.

Але виходячи з великої розгалуженості нормативних актів фахівці дійшли висновку, що без конкретних нормативних документів у вигляді стандартів керувати процесами охорони довкілля не можливо.

З 1993 року в Україні почала створюватися власна система стандартизації. Розроблені державні стандарти України отримали аббревіатуру – ДСТУ. Але спочатку за основу був взятий створений в СРСР основоположний державний стандарт ГОСТ 17.0.0.01 – 76 «Система стандартів в області охорони природи и улучшения использования природных ресурсов. Основные положения», введений в дію в 1976 році [41].

Цей стандарт став відправною точкою для впровадження багатьох інших стандартів у сфері природокористування. Вони охоплюють технічні, організаційні та термінологічні аспекти, спрямовані на охорону і раціональне використання водних ресурсів, захист атмосферного повітря, земель, ландшафтів, флори та фауни. Крім того, стандарти стосуються збереження і відновлення лісових ресурсів, раціонального використання надр, управління промисловими і побутовими відходами (включно з вторинною сировиною), а також протидії радіаційному забрудненню довкілля.

Так на сьогодні продовжується уніфікація вітчизняних стандартів з європейськими та розроблення нових. З'явилися екологічні стандарти з позначками: ДСТУ ISO, ДСТУ EN.

На шляху до гармонізації законодавства України до законодавства ЄС у галузі охорони довкілля і природокористування були прийняті низька законодавчих актів, серед них:

1) Закон України «Про управління відходами» від 20.06.2022 року № 2320-IX. Цей Закон визначає правові, організаційні, економічні засади діяльності щодо запобігання утворенню, зменшення обсягів утворення відходів, зниження негативних наслідків від діяльності з управління відходами, сприяння підготовці відходів до повторного використання, рециклінгу і відновленню з метою запобігання їх негативному впливу на здоров'я людей та навколишнє природне середовище [11].

2) Закон України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» від 16.07.2024 року № 3855-IX, набуде чинності з 08.08.2025 року. Цей Закон встановлює правові та організаційні засади щодо запобігання, зменшення та контролю забруднення, що виникає в результаті провадження видів діяльності, визначених цим Законом, для забезпечення високого рівня захисту довкілля та конституційних прав на безпечне для життя і здоров'я довкілля шляхом застосування інтегрованого підходу до регулювання забруднення та впровадження найкращих доступних технологій та методів управління. У Додатку до цього закону визначений

перелік видів діяльності, провадження яких вимагає отримання інтегрованого довкілцевого дозволу [19];

3) Проект Закону України «Про державний екологічний контроль» № 3091 від 19.02.2020 року з багатьма правками прийнятий Верховною Радою України в першому читанні. Він визначає правові та організаційні засади державного екологічного контролю щодо органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, фізичних осіб, а також встановлює підстави та порядок притягнення суб'єктів господарювання до відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища [37].

4) Інші.

У своєму Комюніке про стан розширення ЄС Європейська Комісія відмітила «певний рівень готовності» України у довкілцевій та кліматичній сфері, а також досягнення «певного прогресу» у 2024 році. Зокрема з таких питань, як розширення доступу громадськості до екологічної інформації, прийняття законодавства про поводження з відходами, промислове забруднення, хімічні речовини та якість води, ухвалення рамкового кліматичного закону та Національного плану з енергетики та клімату.

Звіт щодо України за 2024 рік містить три ключові рекомендації Європейської Комісії, які Україні необхідно виконати у 2025 році:

- забезпечити міжсекторальну інтеграцію екологічних та кліматичних заходів та застосування горизонтального законодавства, включно з процесом відбудови. Ця рекомендація була висловлена ще у Звіті за 2023 рік. Цьогоріч Комісія конкретизувала рекомендацію – забезпечити застосування оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки до всіх планів, програм та проєктів, включно із питань відбудови;
- подати оновлений національно-визначений внесок та стратегію низьковуглецевого розвитку в рамках Паризької угоди, ратифікувати Кігалійську поправу до Монреальського протоколу. Рекомендація є

логічним продовженням розпочатої реформи державної кліматичної політики, та виконання міжнародних зобов'язань України;

- відновити функціонування системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів (МЗВ) та прийняти план впровадження системи торгівлі викидами. Рекомендація спрямована на запровадження в Україні системи торгівлі викидами, сумісної з СТВ ЄС, необхідним кроком для чого є відновлення роботи системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів.

Окрім загальної оцінки по Розділу 27, Європейська Комісія розглянула стан готовності та досягнутий прогрес у довкіллевій та кліматичній сфері. Водночас у Звіті за 2024 рік звертається увага на тематичні реформи, які потребують подальшого розвитку та впровадження.

а) Зміна клімату. Прийняття Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 08.10.2024 року № 3991-ІХ та Національного плану з енергетики та клімату на період до 2030 року – ключові результати, досягнуті Україною у 2024 році .

б) Довкілля. У Звіті за 2024 рік відзначено прогрес, досягнутий Україною у певних тематичних напрямках реформування екологічної сфери (зокрема у горизонтальних питаннях, якості повітря та води, поводження з відходами та хімічних речовин). Проте в частині питань (охорона природи, шумове забруднення, екологічна та кримінальна відповідальність, екологічний контроль) прогресу не відбулося. У довкіллевій сфері Європейська Комісія звертає увагу на необхідність подальшого наближення та імплементації: у горизонтальній сфері щодо: забезпечення застосування ОВД та СЕО до всіх планів, програм та проєктів, зокрема у процесах відбудови України, доступу усіх зацікавлених осіб до документації з ОВД та СЕО; забезпечення відповідності законодавства про доступ до екологічної інформації *acquis* ЄС; узгодження національного законодавства з *acquis* ЄС з питань екологічної та кримінальної відповідальності, екологічного контролю;

в) у сфері промислового забруднення та управління ризиками щодо: прийняття вторинного законодавства та впровадження заходів із виконання закону про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення; впровадження схеми екологічного менеджменту, аудиту та екологічного маркування, які узгоджуються з *acquis* ЄС;

г) у сфері поводження з хімічними речовинами щодо: прийняття правил поводження з азбестом; створення реєстру полігонів, які мають ліцензію на поводження з азбестом [82].

3.2. Ґрунти як особливий об'єкт державної охорони

Охороні ґрунтів присвячена стаття 168 Земельного кодексу України. Вона визначає ґрунти земельних ділянок як об'єкт особливої охорони.

Поняття «охорона ґрунтів» та «ґрунт» наведене в статті 1 Закону України «Про охорону земель».

Так, «ґрунт - природно-історичне орґано-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості» [9].

«Охорона ґрунтів - система правових, організаційних, технологічних та інших заходів, спрямованих на збереження і відтворення родючості та цілісності ґрунтів, їх захист від деградації, ведення сільськогосподарського виробництва з дотриманням ґрунтозахисних технологій та забезпеченням екологічної безпеки довкілля» [9].

Згідно цього формулювання можна визначити на що направлена охорона ґрунтів:

- збереження і відтворення їх родючості та цілісності;
- захист від деградації;

- ведення сільськогосподарського виробництва з дотриманням ґрунтозахисних технологій;
- ведення сільськогосподарського виробництва з забезпеченням екологічної безпеки довкілля.

«Родючість ґрунту - здатність ґрунту задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, повітрі і теплі в достатніх кількостях для їх нормального розвитку, які в сукупності є основним показником якості ґрунту» (ст. 1 ЗУ Про охорону земель») [9].

Тобто, родючість ґрунту — це його здатність забезпечувати рослини необхідними елементами живлення, водою, повітрям і теплом у достатній кількості для їх повноцінного росту та розвитку. У сукупності цей показник визначає якість ґрунту.

Родючість ґрунту — це результат природного ґрунтоутворення та його вдосконалення через сільськогосподарське використання. Факторами родючості є елементи зольного та азотного живлення, вода, повітря, а також частково тепло — це так звані наземні умови, необхідні для росту і розвитку рослин. До умов родючості належить сукупність властивостей і режимів ґрунту, таких як фізичні й фізико-хімічні характеристики, рівень токсичних речовин тощо. Існують також космічні фактори родючості, наприклад, сонячне тепло і світло, які безпосередньо не залежать від ґрунту, але значно впливають на врожайність.

Ґрунт є біокосним тілом природи, що містить велику кількість живих мікроорганізмів, які виконують важливу роль у мобілізації поживних елементів і постачанні рослин вуглекислим газом. Сонячне світло стимулює фотохімічні реакції в ґрунті, впливаючи на його властивості.

Таким чином, ґрунт, як своєрідний «материнський організм», використовує енергію сонця і елементи з навколишнього середовища, перетворюючи їх у процесі складних біофізико-хімічних реакцій, щоб забезпечити рослини необхідними ресурсами. Рівень його родючості оцінюють за різними параметрами, такими як температурний, водно-

повітряний, поживний, фізико-хімічний, біологічний, біохімічний, сольовий і окислювально-відновний режими [84, С.108].

Закон України «Про охорону земель» розрізняє «деградацію ґрунтів» та «деградацію земель».

Деградацією ґрунтів Закон вважає погіршення корисних властивостей та родючості ґрунту внаслідок впливу природних та антропогенних факторів (ст. 1). Водночас деградація земель є природним або антропогенним спрощенням ландшафту, погіршенням стану, складу, корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів. Так само ґрунтознавці під терміном «деградація» розуміють сукупність природних і антропогенних процесів, що викликають зміни у функціях ґрунтів, призводять до кількісного і якісного погіршення їхнього складу, властивостей, режимів і природно-господарської цінності [79, с. 5].

Проблема деградації земель стала однією з ключових у контексті зростаючої загрози глобальної екологічної кризи на початку XXI століття. Її актуальність обумовлена тим, що збереження рослинного і тваринного світу, чистоти води та атмосфери неможливе без підтримки родючості ґрунтового покриву і боротьби з деградаційними процесами. Ці явища порушують нормальне функціонування біосфери і негативно впливають на стан навколишнього середовища.

Ведення сільськогосподарського виробництва з дотриманням ґрунтозахисних технологій. До цих технологій відносяться такі, як технологія Mini-till вирощування польових культур в умовах схилених земель України; екстенсивний мульчуєчий посів; інтенсивний мульчуєчий посів; технологія Strip-till.

Також, охорона ґрунтів – це ведення сільськогосподарського виробництва з забезпеченням екологічної безпеки довкілля. Поняття екологічної безпеки сформоване у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» в статті 50, згідно якого «Екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища,

при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [15].

Збереження ґрунтів, їх родючості та досягнення нейтрального рівня деградації вимагають цілісної системи заходів у законодавчій площині та ефективної координації між відповідними службами. Основною проблемою в цій сфері в Україні є те, що охорона ґрунтів розглядається лише як складова земельного законодавства, яке не є профільним для цієї теми. Це призводить до ототожнення понять «земля» та «ґрунт» у нормативно-правових актах.

Ґрунт виступає матеріальною основою рослинництва, забезпечуючи рослини поживними речовинами, вологою та створюючи оптимальні умови для їх росту. Натомість земля є просторовою категорією, яка не має властивостей речовини, а слугує лише територіальною базою для сільськогосподарського виробництва. Таке змішування понять у законодавстві ускладнює вирішення проблем охорони ґрунтів та їх ефективного використання.

Термін «земля» має багатозначне значення і розглядається під різними аспектами. Вона є ключовим виробничим ресурсом, основним засобом виробництва у сільському та лісовому господарстві, а також виступає як предмет праці. Окрім того, земля є просторовим базисом для розташування та розвитку всіх галузей господарства, угіддям, середовищем існування рослин, мікроорганізмів, тварин і людей. Її також трактують як територію держави, синонім Всесвіту, елемент соціальної інфраструктури, а також джерело задоволення матеріальних і духовних потреб людини.

Зі слів Н. С. Гавриша, «землі є природно-територіальними комплексами, які характеризуються певними екологічними і соціально-економічними умовами (геологічними, геоморфологічними, кліматичними, літологічними, біоценотичними, соціально-інфраструктурними), які виконують різні функції: екологічні, господарські, соціально-економічні, ресурсні, рекреаційні тощо» [47, с. 60].

Земля, на відміну від інших об'єктів власності, є природним утворенням, що виникла і існує незалежно від волі та діяльності людини. Вона не потребує людського втручання для свого створення, що суттєво відрізняє її від об'єктів права власності, які є результатом людської праці та виробничої діяльності.

Поняття «земля» наведене у Законі України «Про охорону земель», як «поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею» [9].

Враховуючи це, термін «земля» можна визначити як будь-яку природну тверду поверхню, що теоретично включає і поняття «ґрунт». Проте ґрунт суттєво відрізняється від нижчих шарів земної поверхні завдяки своїм особливостям, які змінюються під впливом діяльності людини, і головній властивості – родючості. Для земель, що використовуються в сільському та лісовому господарстві, ключове значення має саме ґрунтовий покрив. Якщо ґрунти будуть змиті, зруйновані чи пошкоджені, земля залишиться лише у вигляді твердої поверхні, але її господарська цінність зменшиться або зникне зовсім. Для землеробства, лісівництва чи луківництва ґрунт є не просто поверхнею, а життєвим середовищем, необхідним для вирощування корисних рослин.

Поняття «земля» і «ґрунт» принципово відрізняються, і їх не слід ототожнювати. З практичної точки зору, земля розглядається як двомірне просторове утворення, що має довжину та ширину. У випадку ґрунту до цих двох вимірів додається третій – вертикальний, який має ключове значення. Саме ґрунтовий профіль із характерними генетичними горизонтами визначає унікальність ґрунту, адже в ньому зосереджений його біологічний потенціал – родючість. Ця властивість ґрунту не має аналогів і за належного догляду є практично невичерпною.

З погляду ґрунтознавства відомо, що ґрунт є основним середовищем проживання наземних організмів і невід'ємною складовою екосистем, тому збереження різноманіття ґрунтів – одна з важливих умов реалізації Конвенції

про збереження біорізноманіття. Ґрунт є результатом взаємодії чинників ґрунтотворення, серед яких незамінна роль належить рослинам, тваринам і мікроорганізмам. Отож різноманіття ґрунтів на Землі значною мірою визначається різноманіттям живих істот, а різноманіття останніх тісно пов'язане з різноманітністю ґрунтів.

Уявлення про ґрунти як специфічний природний та господарський об'єкт наразі не знайшли відображення в Основному Законі України. Однак очевидно, що термін «земля» стосується не просто земної поверхні, а передусім тієї, що має родючий ґрунт, здатний виконувати біопродуктивні, екологічні та інші важливі функції. Така поверхня забезпечує не лише виробництво продуктів харчування та сировини, а й реалізацію права кожної особи на безпечне для життя та здоров'я довкілля, яке закріплене у статті 50 Конституції України.

З огляду на це, логічним кроком було б доповнення переліку об'єктів власності Українського народу терміном «ґрунти» після слова «земля». Таке уточнення сприяло б формуванню більш дбайливого ставлення до ґрунтів, стимулювало б ефективніше їх використання та розвиток відповідного законодавства, зокрема у сфері охорони ґрунтів, їх рекультивації після порушення будівельними, гірничими чи іншими роботами.

Свого часу розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 271-р затверджений Національний план дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням, у складі якого передбачено: розроблення проєкту Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості», розроблення проєктів постанов Кабінету Міністрів України «Про нормативи якісного стану ґрунтів», «Про внесення змін до Порядку збирання, використання, поширення інформації про опустелювання та деградацію земель», «Про утворення Координаційної ради з питань боротьби з деградацією земель та опустелюванням», розроблення проєкту Концепції реформування державної системи моніторингу навколишнього природного середовища, а також розроблення проєкту наказу Мінприроди «Про

затвердження порядку формування та ведення реєстру постів (пунктів, станцій моніторингових ділянок) спостереження за об'єктами довкілля урахуванням потреб забезпечення інформацією про деградацію земель, опустелювання та посухи» [36].

На виконання Національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням були спроби розробити та прийняти низьку законодавчих актів, але деякі так і залишилися у вигляді проектів.

Перша спроба в розробленні проекту Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості» була у 2012 році. Проект був зареєстрований за № 11234 від 18.09.2012, але залишений без розгляду.

Друга спроба була №1798 від 20.01.2015 року.

Метою розроблення цього проекту Закону було прийняття повномасштабного нормативно-правового акту рамкового типу, який містить всі необхідні положення і норми, що регулюють правові взаємовідносини у сфері охорони ґрунтів і збереження її родючості.

Проектом Закону було передбачено встановлення основоположних принципів державної політики та правил, які б гарантували збереження унікального ґрунтового покриву країни, його екологічних і продукційних функцій та створення необхідних умов для ефективного використання ґрунтових ресурсів без негативних наслідків для наступних поколінь.

Проект Закону був спрямований на законодавче забезпечення:

- раціонального використання та збереження ґрунтів України як важливого компонента довкілля та основного засобу сільськогосподарського виробництва, розширеного відтворення їхньої родючості;
- дотримання землевласниками та землекористувачами науково обґрунтованих технологічних регламентів, правил високої культури землеробства, охорони ґрунтів при експлуатації, ліквідації та консервації об'єктів господарської та іншої діяльності;

- своєчасного запобігання й усунення явищ деградації ґрунтів та можливих еколого-економічних ризиків, пов'язаних з неправомірним, екологічно небезпечним землекористуванням [39].

Але Проєкт Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості» був відхилений та знятий з розгляду.

У висновках Комітету з питань аграрної політики та земельних відносин від 17.03.2015 року щодо даного законопроекту зазначено, що «питання охорони ґрунтів є складовим питанням охорони земель і регулюється відповідними положеннями Земельного кодексу України та Закону України «Про охорону земель». Відповідно до вимоги ст. 5 Земельного кодексу України одним із принципів земельного законодавства України є забезпечення раціонального використання та охорони земель.

Закон України «Про охорону земель» є основним у даній сфері і визначає правові, економічні та соціальні основи охорони земель з метою забезпечення їх раціонального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей землі, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля.

Тому, внесення окремого законодавчого акту, що регулюватиме правові, економічні, екологічні та організаційні основи використання та збереження ґрунтів, охорони і відтворення їх родючості, а також встановлюватиме основні принципи державної політики у цій сфері є недоцільним».

А також рекомендовано вдосконалювати правове регулювання суспільних відносин у сфері охорони ґрунтів та їх родючості шляхом внесення відповідних змін до існуючого законодавства [46].

Наступним етапом удосконалення нормативних актів щодо охорони ґрунтів було створення проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони ґрунтів та відтворення їх родючості». Цей законопроект був розроблений у 2021 році Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру з метою

забезпечення правового регулювання заходів щодо охорони ґрунтів та відтворення їх родючості і правовідносин, пов'язаних із використанням земель, що потребують особливої охорони.

Цей проект Закону був розміщений для обговорення на офіційному вебсайті Міністерства аграрної політики та продовольства України та на офіційному вебсайті Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру.

Основними положеннями проекту закону є:

- запровадження дерегуляції на ринку агрохімічних обстежень з одночасним запровадженням нагляду за його проведенням;
- створення реєстру ґрунтів;
- доповнення переліку підстав припинення права власності випадком вчинення з вини власника безгосподарського використання землі;
- встановлення заборони на розорювання пасовищ та сінокосів;
- визначення поняття відновлення ґрунтів та відтворення родючості ґрунтів забезпеченням можливості використання даних агрохімічних обстежень, топографо-геодезичних робіт і даних дистанційного зондування землі як доказової бази при здійсненні державного контролю за використанням та охороною земель [38].

Нажаль далі законопроекту справа не просунулася.

У зв'язку з тим, що останніми роками наслідки кризових явищ у стані земель та ґрунтів стали ще більш відчутними та загрозливими і вимагають їх невідкладного подолання на початку 2022 року буда прийнята Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 року № 70-р. [67]. Але Закон України про затвердження Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель ще не був прийнятий.

З метою покращення законодавства щодо охорони земель та ґрунтів була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України № 848 від 23 липня 2024 року «Про затвердження Порядку проведення моніторингу земель і ґрунтів», яка набирає чинності через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ одночасно з Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» від 20.03.2023 року № 2973-ІХ.

Порядок проведення моніторингу земель і ґрунтів «визначає механізм проведення моніторингу земель і ґрунтів з метою своєчасного виявлення зміни стану земель, забруднення і властивостей ґрунтів, оцінки здійснення заходів з охорони земель, збереження та відтворення родючості ґрунтів, попередження впливу негативних процесів і ліквідації наслідків такого впливу» (п. 1 Порядку) [29].

Також Уряд вніс зміни до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо охорони земель і ґрунтів, розроблені Держгеокадастром.

30 червня 2023 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 665 «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо охорони земель і ґрунтів», розроблену Держгеокадастром на виконання вимог Закону України від 19 жовтня 2022 року № 2698-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель».

Документ передбачає низку нововведень, спрямованих на підвищення ефективності управління земельними ресурсами та охорону ґрунтів. Зокрема:

- 1) Механізм внесення даних до Державного земельного кадастру:

- запровадження можливості фіксації заходів щодо охорони земель і ґрунтів у кадастровій системі.
- надання доступу до цієї інформації через витяги з Державного земельного кадастру та Публічну кадастрову карту України.
- підвищення обізнаності власників і користувачів земельних ділянок, а також органів місцевого самоврядування щодо заборон, обмежень і дозволених режимів використання земель відповідно до чинного законодавства.

2) Класифікація заходів із охорони земель і ґрунтів:

- розробка чіткої класифікації заходів, що дозволить ідентифікувати, серед іншого, групи земель, пошкоджених внаслідок надзвичайних ситуацій, збройної агресії чи бойових дій.
- такий підхід стане підґрунтям для об'єктивного прийняття рішень щодо оподаткування відповідних територій.

3) Уніфікація та вдосконалення витягів із кадастру:

- спрощення форм витягів про земельні ділянки, що підвищить зручність їх використання.
- поліпшення структури електронних документів для забезпечення ефективного обігу інформації.

Також цією постановою Уряду з переліку адміністративних послуг, що надаються Держгеокадастром та його територіальними органами на безоплатній основі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2011 р. № 835, виключено адмінпослугу «Видача дозволу на зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок» [30].

Аналізуючи сучасну державну політику у сфері охорони ґрунтів, можна зробити висновок, що ґрунт сприймається як природний ресурс, доступ до якого забезпечується платно чи безкоштовно для власників або користувачів земельних ділянок, де цей ґрунт знаходиться. Таким чином, право на

використання ґрунту є невіддільною складовою права власності або користування земельною ділянкою.

Такий підхід, хоч і відповідає загальним принципам управління природними ресурсами, водночас вимагає уточнення та вдосконалення, зокрема щодо регулювання прав і обов'язків користувачів у контексті охорони ґрунтів і забезпечення їхнього сталого використання.

Необхідно унеможливити ігнорування законів про охорону ґрунтів, виховувати свідомого господаря, який турбуватиметься про ґрунт для себе і своїх нащадків. Доцільно змінити політику держави – жити не за рахунок ґрунту і селянина, а турбуватися про ґрунт і поважати землеробську працю.

3.3. Законодавче забезпечення відновлення та охорони земель, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації

З початком повномасштабного вторгнення велика частина території країни зазнала та зазнає впливу бойових дій, серед них: Київська, Чернігівська, Житомирська, Сумська області. На території Харківської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької області на протязі вже майже 3 років відбуваються бойові дії, на території Луганської та Донецької на протязі 10 років. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів (далі – Міндовкілля) спільно з Top Lead провели дослідження впливу на довкілля війни.

Згідно даних досліджень, оприлюднених у 2-му виданні щорічного огляду «Російсько-Українська війна. Вплив на довкілля», збитки, завдані довкіллю, перевищили \$60 млрд, причому найбільша частка збитків припадає на земельні ресурси та атмосферне повітря (рис.1) [92].

У зоні бойових дій, використовується безліч військової техніки, ураження якої шкодить навколишньому середовищу. Відходи від знищеної

російської техніки склали 1,4 млн тонн, а також 124,9 тис. тонн викидів шкідливих речовин в атмосферу.

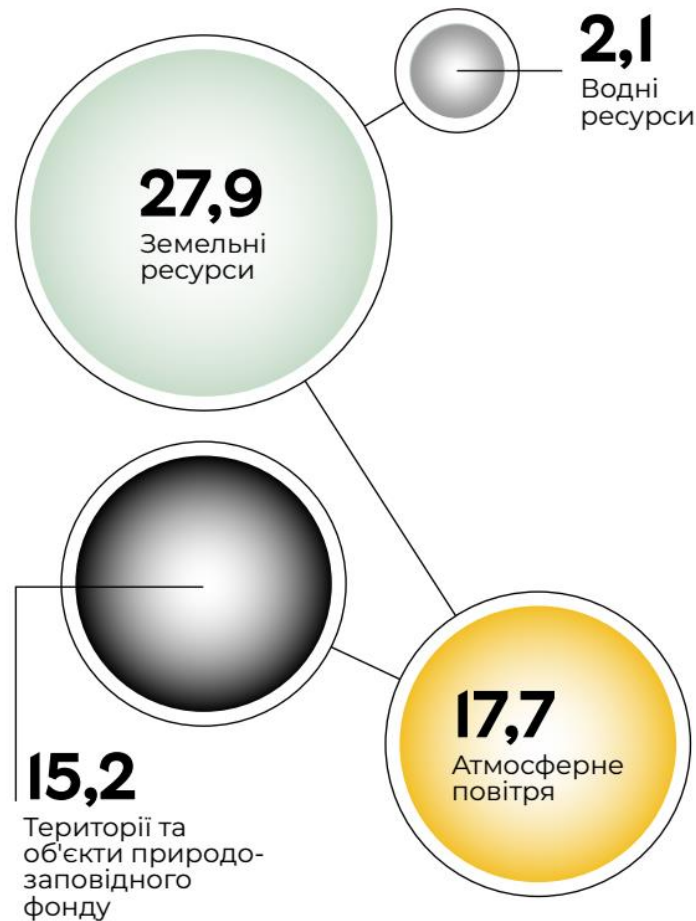

Рис. 1. Оцінка збитків довкіллю, спричинених бойовими діями, 24.02.2022–13.09.2024, млрд дол.

Усі регіони України відчували наслідки збройної агресії (рис.2) [92].

Військові дії завдають значної шкоди біорізноманіттю, знищуючи унікальні природні середовища та створюючи загрозу для рідкісних видів флори і фауни. Наслідки таких дій виявляються не лише у безпосередньому руйнуванні оселищ, але й у довготривалих екологічних проблемах, які впливають на природні екосистеми. Ці наслідки можуть бути настільки масштабними, що відновлення втрат стає складним або навіть неможливим.

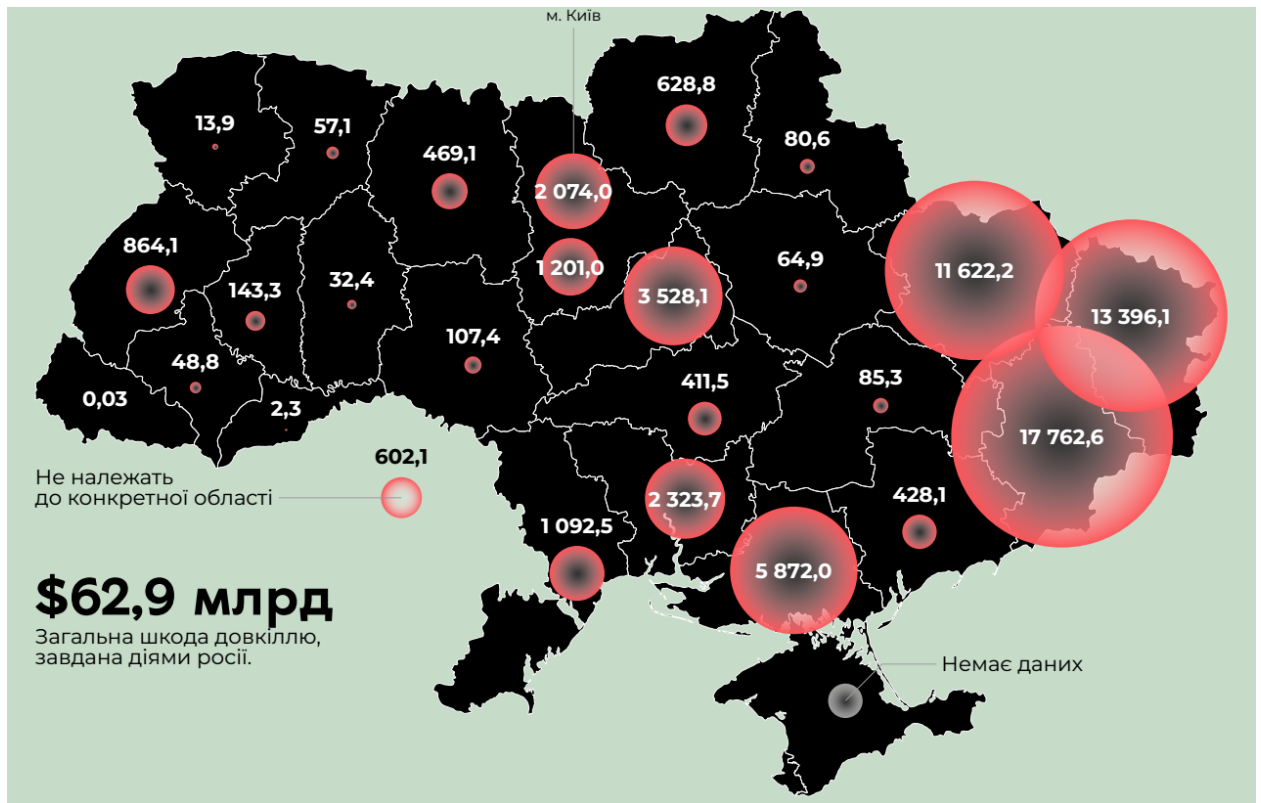

Рис.2. Оцінка збитків довкіллю, завданих агресією Росії за час повномасштабної війни, за регіонами, 24.02.2022–13.09.2024, млн дол.

В цьому дослідженні виділені такі наслідки руйнувань екосистеми:

1) Пошкодження та знищення дерев. Під час пожежі кора дерев, яка захищає від шкідників і хвороб, обгорає першою. Це робить дерево вразливим, порушує обмін речовин і може призвести до його загибелі.

2) Втрата біорізноманіття. Повільне відновлення лісу та рослинності після пожежі призводить до довготривалої втрати біорізноманіття.

3) Зникнення рідкісних видів. У степових екосистемах під загрозою зникнення знаходяться види рослин, які занесені не лише в Червону книгу України, а й охороняються на рівні всієї Європи.

4) Рух військової техніки. Він призводить до критичних змін ландшафту, особливо в степах України. Забруднення нафтопродуктами знижує водопроникність ґрунту, витісняє кисень та порушує живлення рослин.

5) Випалені чорноземи. Формування чорноземів триває до 10 тис. років. Вибухи снарядів викидають сірку, яка перетворюється на сірчану кислоту та знищує організми, що формують ґрунт.

6) Мінування територій. Третина України замінована, і розмінування триватиме десятиріччями. Детонація мін спричиняє пожежі, що отруюють рослинність і загрожують тваринам.

Земельні ресурси стають найбільш вразливими до впливу військових дій через кілька основних факторів, які спричиняють суттєві фізичні та хімічні зміни в ґрунтах:

- проїзд важкої техніки;
- будівництво фортифікаційних споруд;
- вибухи снарядів і ракет.

У результаті таких впливів у ґрунт потрапляють алюміній, мідь, сірка й азот, які викликають хімічні реакції. Ці процеси випалюють мільйони організмів, що беруть участь у формуванні покривного шару ґрунту, значно знижуючи його родючість і екологічну цінність.

Кількість пошкоджених ґрунтів наведена на рис. 3 [92].

Вилучити токсичні речовини з ґрунту можна лише за рахунок їх відновлення.

Підрив Каховської ГЕС, окрім іншої шкоди для навколишнього середовища завдав великої шкоди ґрунтам (підвищення засоленості земель та ґрунтових вод, а також деградацію ґрунтів).

Мінування сільськогосподарських земель призвело до забруднення ґрунтів. На деокупованих територіях триває розмінування, але «вибух боєприпасу спричиняє не лише хімічне забруднення, а й вибухову хвилю, яка призводить до ерозії ґрунтів, глобальних змін клімату й опустелення, а також теплового удару. Це інактивує біологічну активність ґрунту через зниження чисельності агрономічно корисної мікробіоти та підвищує його фітотоксичність. Вивести токсини можна лише за активації метаболічної

діяльності мікроорганізмів» (Людмила Білявська, докторка біологічних наук, мікробіолог-практик).

Рис. 3. Оцінка збитків, завданих земельним ресурсам через повномасштабну війну, 24.02.2022–13.09.2024, млрд дол.

Питанням впливу військових дій на ґрунтовий покрив присвячується багато досліджень науковців. Деякі з них брали участь у Міжнародних науково-практичних конференціях, таких як «Екологічний вимір. реалії впливу збройної агресії на ґрунтовий покрив України», які ввійшли в науковий збірник «Охорона ґрунтів» «Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Екологічний вимір. реалії впливу збройної агресії на ґрунтовий покрив України» м. Київ 25 липня 2023 року та «Моніторинг ґрунтів. Реалії, виклики, перспективи», присвячену 60-річчю агрохімічної служби України. Цій даті був присвячений спеціальний випуск наукового збірника «Охорона ґрунтів» «Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Моніторинг ґрунтів. Реалії, виклики, перспективи» від 25 липня 2024 року.

Ось деякі з них:

- 1) І. В. Пліско, К. Ю. Романчук «До питання щодо впливу військових дій на ґрунтовий покрив України», с. 180-181.
- 2) Н. В. Москалюк «Вплив військових дій на ґрунти України і способи їх відновлення», с. 185-186.
- 3) Л. І. Воротинцева «Вплив воєнних дій на стан зрошуваних ґрунтів та заходи з відновлення їх родючості», с. 187-188.
- 4) І. О. Діхтяр, Л. М. Присяжнюк, Н. В. Палапа, Є. С. Ковальчук, Л. В. Король, Ю. В. Шитікова «Стан земельних ресурсів України в умовах війни», с. 192-193.
- 5) В. Груздова «Екологічні аспекти використання хімічної зброї та її наслідки для ґрунтового покриву під час вторгнення Росії в Україну» с. 194-195.
- 6) А. М. Сема «Вплив бойових дій на деградацію ґрунтового покриву та втрати родючості земель в Україні», с. 195-196.
- 7) інших науковців О. В. Кустовська, Р. В. Коньшин, В. В. Дегтярьов, Ю. Колошко, М. О. Солоха, К. О. Семенцова [76].

Також науковці розробляють і пропонують низьку різних заходів для зниження впливу воєнних дій на ґрунтовий покрив України. Наприклад:

- 1) В. В. Гамаюнова, Л. Г. Хононенко, В. Н. Єрмолаєв, Т. В. Бакланова «Парадигми збереження і оздоровлення ґрунтів зони Південного Степу України у воєнний та повоєнний періоди» с. 188 [48].

Вони пропонують органічне землеробство, як ефективний спосіб очищення ґрунтів від забруднення внаслідок активізації мікробіологічної діяльності, що допоможе також збільшити вміст гумусу й істотно поліпшувати водний режим ґрунту.

Так як для посушливої зони Південного Степу України волога має найвагоміше значення, тому необхідно розробляти заходи, які забезпечують умови ефективного вологонакопичення та використання вологи із ґрунту. Першочергове значення у цьому належить органічним добривам.

Органічні добрива є вирішальним фактором сталого розвитку екологічно збалансованої системи землеробства. Для очищення полів від забруднюючих речовин варто висівати рослини, які здатні накопичувати значну біомасу. На півдні України це може бути кукурудза, міскантус, горох та інші культури.

2) А. М. Сема «Вплив бойових дій на деградацію ґрунтового покриву та втрати родючості земель в Україні». С.195-196 [94].

Він рекомендує «комплексний підхід — екологічна оцінка ґрунтів повоєнних земель для визначення оптимальних заходів для їх відновлення; застосування сучасних біотехнологічних заходів та розроблення землевпорядної документації щодо рекультивації й консервації пошкоджених земель, а особливо тих площ, де попередні заходи для відновлення є економічно не привабливими. Рекультивації важливі для відновлення стану і родючості земель. Проте у кожному окремому випадку варто їх оцінювати, щоб вони були економічно вигідними та екологічно доцільними».

3) В. В. Гамаюнова, д.с.-г.н., професор, Л. Г. Хоненко, к.с.-г.н., доцент, Т. В. Бакланова, к.с.-г.н., Т. В. Пилипенко, к.е.н. «Шляхи поліпшення ґрунтового покриву після припинення збройної агресії за умови обмеження ресурсного забезпечення» с. 39-40 [49].

На їх думку, повоєнне відновлення ґрунтів України, зокрема Херсонської і Миколаївської областей, що мали зрошувальні системи, для поліпшення потребуватиме ґрунтового очищення і меліоративних заходів щодо зменшення вмісту солей і важких металів.

Для набуття ознак родючості ґрунтів на засадах заощадження витрат та ресурсозбереження, ними було пропозовано першочергово запровадити:

- хоча б частково планувати добір сільськогосподарських культур у сівозмінах з включенням багаторічних трав. Це дозволить збагатити ґрунт органічною речовиною, біологічним (безкоштовним) азотом, забезпечить їх розсолоння та очищення;
- у разі неможливості сівби люцерни й інших багаторічних культур, окремо чи у сумішках, вирощувати однорічні бобові, зокрема, горох

(озиму та яру форми), сою, нут тощо. Вони також поповнюватимуть ґрунт свіжою органікою, збагаченою азотом, й підвищуватимуть його мікробіологічну активність;

- істотне поповнення органічної речовини в ґрунтах майже безкоштовно здатна забезпечити солома зернових колосових культур та післязривно-кореневі залишки всіх рослин, які вирощували на полі. До збіднених на азот післязбиральних рештків необхідно додатково внести азотне добриво із розрахунку 7—10 кг на кожну зароблену тонну [49]. Для пришвидшення розкладання й посилення мікробіологічної діяльності використовувати сучасні біопрепарати і деструктори стерні. Враховуємо, що 1 т соломи з додаванням азоту здатна замінити 4-5 т традиційного гною [95].

Для відновлення ґрунтової родючості найбільшого значення матиме саме збагачення їх органічною речовиною. Адже нині ґрунти досить ущільнені й збіднені на органіку, вони характеризуються оптимальними фізико-механічними властивостями, водорозчинністю й відповідно водоутримуючою здатністю [49].

За матеріалами VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Управління та раціональне використання земельних ресурсів в територіальних громадах у повоєнний період» (7 березня 2024 року) яка проходила кафедраю землеустрою, геодезії та кадастру вийшов збірник присвячений цьому питанню. Організатори випуску збірника: Кафедра землеустрою, геодезії та кадастру Херсонського державного аграрно-економічного університету. Автори приділяли багато уваги питанням відновлення уражених територій та родючості ґрунтів.

Найважливішим заходом з відновлення земель буде ідентифікація та знешкодження земель від вибухонебезпечних речовин, визначення типу впливу забруднення та оцінка рівня та проведення дій з рекультивації ґрунту, запровадження програм з відновлення екосистеми.

Держава знаходиться в надскладних умовах, тому враховуючи критичний стан економіки органи повинні шукати джерела нових доходів шляхом ефективного і раціонального управління земельними ресурсами.

Один із можливих підходів до управління земельними ресурсами під час війни – це застосування новітніх технологій та методів, які допоможуть швидко та якісно визначити наявні ресурси, оцінити їх стан, якісні характеристики.

Учені Національного наукового центру «Інститут землеробства Національної Академії аграрних наук України» розпочали комплексні дослідження наукового обґрунтування і визначення ефективності системи заходів для відновлення порушених бойовими діями агроландшафтів. Зокрема, для реалізації рішень Постанови Президії Національної Академії аграрних наук України «Про виконання науково-дослідних робіт в умовах збройної агресії РФ» (протокол № 5 від 23 березня 2022 р.) ініційовано низку пріоритетних напрямів наукових досліджень, які потребують особливої уваги до їх виконання [86].

Водночас для проведення та координації досліджень впливу бойових дій на ґрунтовий покрив в Інституті на базі відділу сільськогосподарського землекористування і захисту ґрунтів від ерозії створено робочу групу з виконання науково-дослідницьких робіт «Визначити напрями відновлення та використання земель сільськогосподарського призначення, порушених внаслідок ведення воєнних дій».

Складність науково-дослідницьких робіт полягає не лише в самій структурі таких ландшафтних систем, можливості їх класифікації, але й у необхідності комплексних наукових досліджень для оцінки їх порушеності, реального агроекологічного стану, придатності до подальшого раціонального використання.

Для визначення напрямів відновлення та подальшого високопродуктивного використання земельних угідь, порушених внаслідок воєнних дій, науковцями Національного наукового центру «Інститут

землеробства Національної Академії аграрних наук України» проведено агроекологічне обстеження території дослідного поля (бази селекції Національного наукового центру «Інститут землеробства Національної Академії аграрних наук України») з метою виявлення military waste, забруднення хімічними елементами.

Основною метою досліджень є обґрунтування та розроблення системи агротехнологічних заходів за ведення відновлювального ландшафтно-адаптивного землеробства, що слугуватиме передумовою вибору ефективних форм організації й удосконаленню механізму управління землекористуванням в умовах воєнних та післявоєнних дій.

О. А. Войцеховська, А. А. Вовк у роботі «Проблема моніторингу та методи очищення ґрунтів України від забруднення важкими металами, спричиненого воєнними діями» пропонують такі заходи стратегії очищення та відновлення ґрунтів, як:

- заборона ведення сільського господарства на уражених внаслідок військових дій територіях;
- розмінування територій;
- обстеження ґрунтів деокупованих та уражених територій, визначення ступеня їх деградації;
- розроблення системи моніторингу та охорони уражених ґрунтів;
- надання ураженим землям спеціального статусу;
- розроблення класифікації уражених земель, що базується на виді та ступені ураження;
- удосконалення нормативно-правового забезпечення охорони ґрунтів відповідно до європейського ґрунтового законодавства;
- дослідження та розроблення способів відновлення ґрунтів;
- розглядати ґрунти як цілісну екосистему [76, с.45-47] .

Фахівці Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського», які, починаючи з літа 2022 року й

дотепер, проводять дослідження на територіях, постраждалих від воєнних дій: відбирають й аналізують зразки ґрунту і рослин, узагальнюють отримані результати для виявлення тенденцій та закономірностей змін основних фізичних, фізико-хімічних і агрохімічних властивостей пошкоджених ґрунтів для прогнозування їх стану за допомогою методів математичного моделювання.

Вченими установи запропоновано концептуально-методологічні підходи до відновлення пошкоджених ґрунтів, надано характеристику основних видів мілітарної деградації ґрунтів, зроблено спробу оцінити збитки, завданих землям і ґрунтам унаслідок збройної агресії, визначено основні заходи щодо відновлення ґрунтів на етапі воєнного стану та повоєнної відбудови України, а також запропоновано напрями консолідації національних і міжнародних зусиль для відновлення порушених війною ґрунтів України [66].

Таким чином збереження природних ресурсів та їх раціональне використання стає ключовою передумовою забезпечення життєвого рівня населення і подальшого сталого економічного розвитку України у період воєнного стану, а також після деокупації та в умовах відновлення після перемоги.

Висновки до розділу 3.

В третьому розділі досліджені шляхи покращення законодавства України щодо охорони земель та ґрунтів. Першочерговим питанням є гармонізація законодавства України з основними нормативними документами Європейського Союзу, тому зроблений аналіз законодавства ЄС щодо охорони земель на яке потрібно звернути особливу увагу. Але недостатня адміністративна та інституційна спроможність України гальмує цей процес. В 2024 році Європейська Комісія відмітила «певний рівень готовності» України у довкіллевій та кліматичній сфері, а також досягнення

«певного прогресу» у 2024 році і надала свої зауваження, які потрібно вирішити.

Піддано аналізу ґрунти як особливий об'єкт державної охорони. Земельний кодекс України виділяє ґрунти як особливий об'єкт державної охорони, але нормативно-правовими актами охорони ґрунтів приділяється недостатньо уваги. Деградація ґрунтів та зниження їх родючості на сьогодні є однією з ключових проблем у контексті зростаючої загрози глобальної екологічної кризи на початку XXI століття. Багато спроб виділити окремо ґрунти як об'єкт охорони не увінчалися успіхом, тому що розділити ґрунти від землі неможливо. Необхідно вдосконалювати правове регулювання суспільних відносин у сфері охорони ґрунтів та їх родючості шляхом внесення відповідних змін до існуючого і враховувати ґрунти у майбутньому законодавстві.

Також розглянуте законодавче забезпечення відновлення та охорони земель, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Війна завдала невилправну шкоду екосистемі України: пошкодження та знищення дерев, втрата біорізноманіття, рух військової техніки, зникнення рідкісних видів, випалені чорноземи, мінування територій. Все це потребує ретельного вивчення. Питанням впливу військових дій на ґрунтовий покрив присвячується багато досліджень науковців. Один із можливих підходів до управління земельними ресурсами під час війни – це застосування новітніх технологій та методів, які допоможуть швидко та якісно визначити наявні ресурси, оцінити їх стан, якісні характеристики.

РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Загальні вимоги охорони праці в сільському господарстві

Основним законом, що гарантує право громадян на безпечні та нешкідливі умови праці, є Конституція України. У Конституції проголошено, що громадяни України мають право на працю, яку вони вільно обирають, або на яку погоджуються.

Держава створює умови для повної зайнятості працездатного населення, рівні можливості для громадян у виборі професії та роду трудової діяльності, здійснює програми професійно-технічного навчання, підготовки та перепідготовки робітників.

Метою охорони праці в сільському господарстві є створення для працівників сприятливих умов праці, зниження рівня виробничого травматизму, запобігання виникненню професійних захворювань то-що під час виконання ними своїх трудових обов'язків. Реалізовується поставлена мета на базі нормативно-правових норм, які в сукупності складають комплексний правовий інститут охорони праці в сільському господарстві.

Реалізація цих прав здійснюється через виконання вимог, викладених у законодавчих актах щодо охорони праці, а саме:

- Кодексі законів про працю;
- Законі «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»;
- Законі «Про охорону праці»;
- Законі «Про охорону здоров'я»;
- Інших нормативно-правових актах.

Відповідно до Закону України «Про охорону праці», дія якого поширюється на всіх юридичних та фізичних осіб, які відповідно до

законодавства використовують найману працю, та на всіх працюючих, обов'язок створення на робочому місці в кожному структурному підрозділі умов праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечення додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці покладається на роботодавця. З цією метою роботодавець забезпечує функціонування системи управління охороною праці, яка створюється суб'єктом господарювання і має передбачати підготовку, прийняття та реалізацію завдань щодо здійснення організаційних, технічних, санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності найманих працівників у процесі їх трудової діяльності [24].

Для цього роботодавець створює відповідні служби і призначає посадових осіб, які забезпечують вирішення конкретних питань охорони праці, затверджує інструкції про їх обов'язки, права та відповідальність за виконання покладених на них функцій, а також контролює їх додержання. Для функціонування системи управління охороною праці роботодавцем на основі ст. 15 Закону України «Про охорону праці» та Типового положення про службу охорони праці, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці від 15 листопада 2004 р. № 255 створюється служба охорони праці, яка підпорядковується безпосередньо роботодавцю, ним же розробляється і затверджується Положення про службу охорони праці відповідного підприємства.

До обов'язків роботодавця з охорони праці входить за власний рахунок забезпечення фінансування та організація проведення попереднього та періодичного медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах зі шкідливими чи небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі, щорічного обов'язкового медичного огляду осіб віком до 21 року. Складання переліків професій і посад, згідно з якими працівники повинні проходити обов'язкові попередні і періодичні медичні огляди, покладається на службу охорони праці підприємства. Порядок

проведення медичних оглядів працівників певних категорій затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я від 21 травня 2007 р. № 246. Цей же нормативний документ містить і Перелік шкідливих та небезпечних факторів виробничого середовища і трудового процесу, при роботі з якими обов'язковий попередній (періодичні) медичні огляди працівників. У сільському господарстві такими факторами є вплив на організм людини пестицидів, добрив, збудників інфекційних захворювань тварин та людини, вібрація, шум, підвищена температура тощо.

Стаття 18 Закону України «Про охорону праці» покладає на роботодавця і обов'язок проведення для працівників інструктажів з охорони праці (які за характером і часом проведення поділяються на вступний, первинний, повторний, позаплановий та цільовий), навчання з охорони праці, з надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків і правил поведінки під час виникнення аварій. Ці заходи проводяться за рахунок роботодавця на підставі Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці від 26 січня 2005 р. № 15. На підприємствах на основі Типового положення, з урахуванням специфіки сільськогосподарського виробництва та вимог нормативно-правових актів з охорони праці, розробляються і затверджуються відповідні положення підприємств про навчання з питань охорони праці, а також формуються плани-графіки проведення навчання та перевірки знань з питань охорони праці, з якими мають бути ознайомлені працівники. Працівники та посадові особи, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з питань охорони праці, не допускаються до роботи [24].

Для деяких видів робіт, так званих робіт з підвищеною небезпекою, потрібне спеціальне навчання та щорічна перевірка знань з охорони праці. Перелік робіт з підвищеною небезпекою для конкретного сільськогосподарського підприємства затверджується роботодавцем на

підставі наказу Держнагляддохоронпраці від 26 січня 2005 р. № 15. До таких робіт у сільському господарстві відносять:

- роботи, пов'язані з виробництвом, зберіганням, транспортуванням та застосуванням агрохімікатів, пестицидів, гербіцидів;
- управління тракторами і самохідним технологічним устаткуванням;
- роботи на цукрових заводах із обслуговування центрифуг і транспортерів;
- проведення робіт у силосах, призначених для різної сільськогос-подарської продукції, в вагонах-зерновозах;
- роботи з обслуговування і ремонту аспіраційних та пневмотранспортних систем на підприємствах зі зберігання і переробки зерна;
- роботи з розвантаження, складання і зберігання зернових та олійних культур, висівок, макухи і шротів насипом і в затареному вигляді;
- роботи з обслуговування бугаїв-плідників, кнурів і жеребців.

На роботах зі шкідливими і небезпечними умовами праці, а також роботах, пов'язаних із забрудненням або несприятливими метеорологічними умовами, працівникам сільського господарства видаються безоплатно за встановленими нормами спеціальний одяг, спеціальне взуття та інші засоби індивідуального захисту (відповідно до Типових норм безплатної видачі спеціального одягу, спеціального взуття та інших засобів індивідуального захисту працівникам сільського та водного господарства, затверджених наказом Мінпраці та соціальної політики України від 10 червня 1998 р. № 117), а також миючі та знешкоджувальні засоби (ст. 165 КЗпП, ст. 8 Закону України «Про охорону праці»).

На окрему увагу заслуговує питання організації охорони праці фермерів та одноосібних підприємців, які не використовують найману працю, оскільки це питання є надзвичайно актуальним з огляду на зростання кількості таких господарств (станом на лютий 2009 р. їх в Україні налічувалося близько 44 тис. зареєстрованих фермерських господарств), та відповідно збільшення

числа зайнятих у них працівників. З метою соціального захисту цієї категорії працюючих у сільському господарстві, підвищення рівня охорони праці Сектором охорони праці, дорожнього руху та пожежної безпеки Мінагрополітики України, Українським науково-виробничим інженерним центром по охороні праці у сільському господарстві — «Укрсільгоспохоронпраці», кафедрою охорони праці Національного аграрного університету була розроблена Система самоконтролю безпеки і охорони праці для фермерів і одноосібних підприємців, які не використовують найману працю. Міністерство аграрної політики України рекомендувало її як допоміжний посібник із організації самоконтролю безпеки праці для фермерських господарств та сільсько-господарських підприємств, де не використовується наймана праця.

Таким чином, обов'язок створення безпечних умов праці для членів фермерського господарства, забезпечення дотримання вимог техніки безпеки, виробничої гігієни та санітарії, пожежної безпеки в фермерському господарстві покладено на голову фермерського господарства (ч, 5 ст. 27 Закону України «Про фермерське господарство»). При створенні підприємства і в процесі його діяльності одноосібний підприємець (фермер) може отримати певну допомогу від служби охорони праці районного управління агропромислового розвитку. Допомога може бути організована шляхом надання консультативних послуг з питань охорони праці в конкретних умовах виробництва [25] .

Одноосібні підприємці з урахуванням специфіки сільськогосподарського виробництва повинні знати та дотримуватись вимог нормативно-правових актів з охорони праці. На діяльність одноосібних підприємців поширюються вимоги усіх існуючих законів і інших нормативно-правових актів з безпеки та охорони праці, що є чинними і регламентують їх діяльність.

Самостійну роботу за професією або виконання відповідного виду робіт можуть здійснювати особи, які пройшли навчання з питань охорони праці, попередній медичний огляд і не мають медичних протипоказань для

виконання даної роботи, володіють необхідними знаннями з охорони праці з урахуванням специфіки виробництва та вимог нормативно-правових актів.

Вимоги безпеки до виробничого обладнання та організації робочих місць визначено Правилами охорони праці у сільськогосподарському виробництві, затвердженими наказом Міністерства соціальної політики України від 29.08.2018 № 1240 (далі - Правила).

Обладнання, що надається працівникам та ними використовується за призначенням, має бути технічно справним і відповідати:

- вимогам технічних регламентів, якщо обладнання виготовлене після дати обов'язкового застосування відповідних технічних регламентів, що поширюються на це обладнання;
- загальним вимогам безпеки до обладнання, що зазначені у нормативно-правових актах з охорони і гігієни праці та відповідних нормативних документах на його виготовлення, якщо обладнання виготовлене до дати обов'язкового застосування відповідних технічних регламентів, що поширюються на це обладнання [88].

Обладнання, під час експлуатації якого можливе виділення шкідливих речовин у повітря робочої зони, має бути обладнане місцевою вентиляцією. Пуск місцевої вентиляції має бути заблокований із пуском технологічного обладнання.

Рівень шуму виробничого обладнання не має перевищувати встановлених норм. У разі перевищення допустимих норм шуму робочої зони працівники мають бути забезпечені засобами індивідуального захисту органів слуху.

Струмопідвідні проводи до електрифікованих машин і установок у виробничих приміщеннях мають бути ізольовані і захищені від механічного пошкодження.

Трубопроводи, запірна арматура, насоси і вмістища, розміщені у теплицях, які використовують під час застосування гербіцидів та агрохімікатів, мають бути герметично закритими. Гальма засобів малої

механізації (підвісних транспортних ліній, стрічкових транспортерів, електричних талів, візків, що переміщуються надгрунтовими регістрами тощо), які застосовують під час збирання урожаю і транспортування його у складські приміщення, мають бути справними та заблокованими з пусковими пристроями. Вимоги безпеки під час експлуатації сільськогосподарської техніки.

Експлуатація сільськогосподарських машин (сільськогосподарських тракторів, їх причепів і змінних причіпних машин, систем складових частин та окремих технічних вузлів) має здійснюватися з урахуванням вимог експлуатаційної документації.

Вузли та елементи сільськогосподарських машин, що рухаються, обертаються та можуть становити небезпеку, мають бути огорожені захисними кожухами, які забезпечують безпеку працівників.

Перед виконанням робіт треба переконатися, що дроти повітряних ліній електропередач не буде зачіпати техніка, проїжджаючи під ними. Під час проїзду сільськогосподарської техніки потрібно дотримуватися безпечної дистанції.

Не дозволяється:

- експлуатація несправних машини та обладнання;
- експлуатація сільськогосподарських тракторів без електростартерного запуску двигуна та з відсутньою або несправною системою блокування запуску двигуна за ввімкнутої передачі.

Правилами передбачено:

- 1) Вимоги безпеки під час одержання продукції рослинництва (Розділ IV Правил);
- 2) Вимоги безпеки під час використання пестицидів та мінеральних добрив;
- 3) Вимоги безпеки під час обробітку ґрунту, сівби, садіння і догляду за посівами;

- 4) Вимоги безпеки під час збирання зернових, зернобобових та круп'яних культур;
- 5) Вимоги безпеки під час післязбирального доробляння та зберігання зернових, зернобобових та круп'яних культур;
- 6) Вимоги безпеки під час збирання та заготівлі соломи, сіна, сінажу і силосу;
- 7) Вимоги безпеки під час збирання та післязбирального доробляння льону;
- 8) Вимоги безпеки під час вирощування та збирання цукрових буряків;
- 9) Вимоги безпеки під час вирощування, збирання та післязбирального доробляння картоплі;
- 10) Вимоги безпеки під час закладання і вирощування багаторічних насаджень та збирання врожаю;
- 11) Вимоги безпеки під час виконання робіт у захищеному ґрунті;
- 12) Вимоги безпеки до зрошувального землеробства [88].

Виконувати роботи, пов'язані з мінеральними добривами, працівники повинні лише у відповідному спецодязі, спецвзутті та засобах індивідуального захисту органів дихання та зору.

Не дозволяється ручне завантаження добривами, лише за умови зупинення посівного або садильного агрегату та вимкнення двигуна трактора.

Працівникам заборонено підніматися на або спускатися з машин під час їх руху.

Не дозволяється сівачам працювати на навісних сівалках.

Під час роботи в полі, у комбайнах повинні перебувати лише комбайнер та його помічник.

Не дозволяється перебування працівників у кузові автомашини або тракторного причепа під час заповнення їх технологічним продуктом, а також під час транспортування продукту до місця складування.

Не дозволено відпочивати під машинами, в кабіні машини під час роботи двигуна, серед поля, у копицях тощо.

Не дозволяється у місцях проведення робіт із консервування зерна та зберігання хімічних консервантів вживати їжу, палити та користуватися відкритим вогнем.

Відповідно до ст. 38 Закону України «Про охорону праці» державний нагляд за дотриманням законодавства та інших нормативних актів про охорону праці здійснюють:

- Державний департамент з нагляду за охороною праці, його територіальні управління в областях та державні інспекції;
- органи, установи і заклади Державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ та інших центральних органів виконавчої влади;
- Головне управління державної пожежної охорони МНС, територіальні й місцеві органи державного пожежного нагляду;
- Головна державна інспекція з нагляду за ядерною безпекою (Держатомінспекція) та Державна екологічна інспекція (в частині нагляду за безпечним використанням джерел іонізуючого випромінювання), які належать до Мінекобезпеки, і підпорядковані їм інспекції на місцях [24].

Відповідно до ст.43 Закону України «Про охорону праці», за порушення законодавства про охорону праці та невиконання приписів (розпоряджень) посадових осіб органів виконавчої влади з нагляду за охороною праці юридичні та фізичні особи, які відповідно до законодавства використовують найману працю, притягаються органами виконавчої влади з нагляду за охороною праці до сплати штрафу в порядку, встановленому законом.

Порушення вимог законів та нормативно-правових актів з охорони праці тягне за собою адміністративну відповідальність у вигляді накладання штрафу на керівників і осіб, на яких покладено контроль за дотримання правил охорони праці підприємств, а також громадян – власників

підприємств відповідно до статті 41 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Сплата штрафу не звільняє юридичну або фізичну особу, яка відповідно до законодавства використовує найману працю, від усунення виявлених порушень у визначені строки.

За порушення вимог, передбачених частинами третьою і четвертою статті 19 Закону України «Про охорону праці», юридична чи фізична особа, яка відповідно до законодавства використовує найману працю, сплачує штраф із розрахунку 25 відсотків від різниці між розрахунковою мінімальною сумою витрат на охорону праці у звітному періоді та фактичною сумою цих витрат за такий період [24].

За порушення законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці, створення перешкод у діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці, а також представників профспілок, їх організацій та об'єднань винні особи притягаються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності згідно із законом.

4.2. Охорона праці як ключовий аспект безпеки та ефективності відновлювальних робіт на пошкоджених війною територіях

Забезпечення безпеки праці є фундаментальним чинником успішного виконання відновлювальних робіт у будь-якій галузі, особливо у випадках, коли йдеться про землі, постраждалі від збройних конфліктів. Війна не лише руйнує економіку та інфраструктуру, але й створює небезпечні умови для робітників, які залучені до рекультивації земель, відбудови об'єктів та відновлення сільськогосподарських угідь. У такій ситуації особливої ваги набуває якісна організація охорони праці, адже вона гарантує збереження

життя і здоров'я працівників, а також зменшує ризики, пов'язані з виконанням складних та небезпечних завдань.

Відновлювальні роботи на землях, пошкоджених внаслідок військових дій, є багатоступеневим процесом, що охоплює такі завдання, як розмінування, очищення ґрунтів, відновлення іригаційних мереж, дорожньої інфраструктури та підготовка земель для сільського господарства. Кожен з етапів передбачає унікальні загрози, які потребують відповідних заходів безпеки.

Найскладнішими та найбільш небезпечними є роботи з розмінування територій. Заміновані землі, особливо на сході та півдні України, становлять серйозну загрозу для працівників, які ризикують життям, виконуючи свої обов'язки. Дотримання міжнародних стандартів безпеки, таких як рекомендації Женевських конвенцій та провідних організацій, зокрема HALO Trust і GICHD, є критично важливим. Роботодавці повинні забезпечити саперів спеціалізованим обладнанням, таким як металодетектори, бронежилети, шоломи та інші засоби захисту, а також проводити регулярні навчання і тренінги для підвищення кваліфікації.

Іншим важливим напрямком є роботи з очищення ґрунтів від забруднень, спричинених бойовими діями. Ґрунти можуть містити важкі метали, нафтопродукти та інші токсичні речовини. Для захисту працівників необхідно забезпечити їх захисними костюмами, респіраторами та іншими засобами, що мінімізують контакт із небезпечними матеріалами. Організація робочого процесу має включати спеціальні пункти для дезактивації та зняття забрудненого спорядження, а також регулярний медичний контроль стану здоров'я персоналу.

Відновлення інфраструктури, включаючи дороги та іригаційні системи, також несе значні ризики, пов'язані з падіннями, ураженням електрострумом і травмами через важку техніку. Ефективна організація праці передбачає інструктаж із техніки безпеки, дотримання правил експлуатації обладнання,

використання сигнальних знаків і спеціального освітлення для зниження ймовірності нещасних випадків, особливо в умовах поганої видимості.

Не менш важливим є психологічний стан працівників. Робота у постконфліктних зонах супроводжується високим рівнем стресу, що може призводити до емоційного вигорання та зниження концентрації. Для запобігання цьому необхідно організувати психологічну підтримку, яка включатиме індивідуальні та групові консультації, тренінги та програми відпочинку. Комфортні умови праці, такі як доступ до питної води, санітарних приміщень і зон для відпочинку, є також важливими для підтримання ефективності працівників.

Роль держави у забезпеченні безпечних умов праці під час відновлення земель є надзвичайно важливою. Держава повинна розробляти та впроваджувати нормативно-правові акти, адаптовані до специфічних ризиків поствоєнного періоду, а також контролювати їх дотримання через профільні органи, як-от Державна служба України з питань праці. Крім того, необхідно фінансувати програми з охорони праці та підтримувати ініціативи щодо підвищення кваліфікації працівників.

Міжнародна співпраця також відіграє важливу роль у створенні безпечних умов праці. Міжнародні організації можуть надавати фінансову та технічну допомогу, ділитися досвідом і забезпечувати доступ до сучасних технологій. Взаємодія з такими структурами, як Міжнародна організація праці та Всесвітня організація охорони здоров'я, сприяє впровадженню найкращих світових практик у сфері охорони праці.

Таким чином, забезпечення охорони праці під час відновлення пошкоджених війною територій потребує системного підходу, що враховує всі можливі ризики та забезпечує безпеку робітників. Лише злагоджена співпраця держави, роботодавців та міжнародних партнерів сприятиме ефективному та безпечному відновленню земельних ресурсів України.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота є комплексним дослідженням в якому міститься теоретичне узагальнення сучасного законодавства України щодо охорони земель та нове вирішення поставлених завдань, що полягає у його покращенні та вдосконаленні.

Дослідження виконане на основі аналізу чинного законодавства України та практики його застосування, теоретичного осмисленням наукових праць, статистичних даних діяльності державних органів, законодавства Європейського Союзу і досвіду управління в сфері використання та охорони земель. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства України щодо охорони земель.

1. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Законодавство України щодо охорони земель спрямоване на захист земельних ресурсів від негативного суспільно небезпечного антропогенного та техногенного впливу, збереження родючості ґрунтів, підвищення їх продуктивності, використання земельних ресурсів у відповідності з їх цільовим призначенням, недопущення забруднення та псування земель шкідливими для життя та здоров'я людей або довкілля елементами тощо, але воно потребує вдосконалення.

2. Розглянуті основні категорії настання відповідальності за правопорушення і злочини щодо охорони земель свідчать проте, що відсутність законодавчо закріпленого тлумачення окремих понять дає змогу трактувати їх по різному. Відсутність чіткого формулювання деяких наслідків у чинному Кримінальному кодексі України є недоліком законодавства. Цю проблему можна вирішити шляхом запровадження до КК України визначень термінів, що використовуються у його положеннях. Пропонується, для полегшення практичного застосування як наведеної норми, так й інших кримінально-правових норм Особливої частини КК

України на початку кожного Розділу наводити чіткі визначення термінів, що застосовуються у відповідному Розділі, у тому числі й визначення кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак. У зв'язку з цим, як показує практика, треба поступово відходити від оціночних, нечітких понять та переходити до чітко визначених. Це зможе полегшити застосування кримінально-правових норм у практичній діяльності та дозволить уникати проблем у правозастосовній та судовій практиці. Теж саме стосується і Кодексу України про адміністративні правопорушення.

3. Дослідження судової практики щодо охорони земель показало недостатню ефективність адміністративної і кримінальної відповідальності у сфері охорони земель. Накладання штрафу за кримінальні і адміністративні правопорушення знімає з порушника всю відповідальність за скоєне. Але хто повинен займатися відновленням зіпсованого грантового покрову. Хто буде вивозити складовані в невідповідному місці відходи? Все це залишається під питанням, яке необхідно вирішити шляхом внесення необхідних змін в Кримінальний кодекс та в Кодекс про адміністративні правопорушення.

4. Відновлення стану малопродуктивних, деградованих та техногенно забруднених земель повинно набувати системного характеру та забезпечуватися належним бюджетним фінансуванням. Необхідно забезпечити ефективну реалізацію законодавчих положень щодо відновлення земель через внесення відповідних змін до чинного законодавства та ухвалення нових нормативно-правових актів у цій галузі. Законодавець має чітко визначити порядок здійснення заходів з відновлення земель власниками земельних прав, які зобов'язані виконувати покладені на них обов'язки. Це стосується також дій інших суб'єктів, з вини яких були порушені рельєф або втрачено первісну якість земельних ділянок.

5. Прийняття закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28.04.2021 року № 1423-ІХ не усунуло недоліки правового регулювання відносин у сфері використання та

охорони земель, зокрема щодо концентрації в одного і того ж суб'єкта владних повноважень – Держгеокадастру, управлінських, контрольних та наглядових повноважень у сфері земельних відносин. Також, має місце неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Таким чином, необхідно продовжувати удосконалення правового регулювання відносин у сфері використання та охорони земель для реформування системи державного управління та дерегуляції у сфері земельних відносин.

6. Проаналізувавши гармонізацію законодавства України з основними нормативними документами Європейського Союзу щодо охорони земель можна зауважити на нагальній потребі узагальнення, систематизації та впорядкування розгалуженого й несистемного екологічного законодавства. Екологічне законодавство України являє собою багатогалузеву систему нормативних актів різної юридичної сили. Це ускладнює їх практичне застосування, породжує суперечності між окремими актами, їх неузгодженість або дублювання. Пропонується виконати кодифікацію екологічного законодавства у формі прийняття комплексного законодавчого акту, яка буде зрозуміла та доступна для всіх громадян.

7. Дослідження ґрунтів земельних ділянок як об'єкт особливої охорони можна визначити, що охорона ґрунтів розглядається лише як складова земельного законодавства, яке не є профільним для цієї теми. Це призводить до ототожнення понять «земля» та «ґрунт» у нормативно-правових актах. Тому, збереження ґрунтів, їх родючості та досягнення нейтрального рівня деградації вимагають цілісної системи заходів у законодавчій площині та ефективної координації між відповідними службами шляхом внесення відповідних змін в законодавство. Пропонується доповнити перелік об'єктів власності Українського народу терміном «ґрунти» після слова «земля». Збереження ґрунтів, їхнє відтворення та охорона в Україні є актуальною науково-правовою проблемою. Нормативно-правове

забезпечення збереження, відтворення та охорони ґрунтів в Україні потребує відповідного законодавчого врегулювання.

8. Розглянувши законодавче забезпечення відновлення та охорони земель, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації можна дійти висновку, що військові дії завдають значної шкоди біорізноманіттю, знищуючи унікальні природні середовища та створюючи загрозу для рідкісних видів флори і фауни. Пропонується обґрунтування та розроблення системи агротехнологічних заходів за ведення відновлювального ландшафтно-адаптивного землеробства, що слугуватиме передумовою вибору ефективних форм організації й удосконаленню механізму управління землекористуванням в умовах воєнних та післявоєнних дій.

9. Підкреслюючи все вищевикладене та для узагальнення всіх пріоритетних напрямів усунення недоліків та удосконалення існуючого законодавства з врахуванням гармонізації українського законодавства з нормативно-правовими актами ЄС пропонується якнайшвидше прийняти загальнодержавну програму з використання, відновлення та охорони земель.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР у редакції від 01.01.2020 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-р#Text>
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III в редакції від 15.11.2024 р. Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III у редакції від 21.11.2024р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х у редакції від 25.10.2024 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>
5. Конституція України. Науково-практичний коментар [Текст] : станом на 20 трав. 2018 р. / Я. О. Берназюк, А. Г. Бірюкова, Ю. О. Буглак [та ін.] ; за заг. ред. К. І. Чижмарь, О. В. Лавриновича. - К. : Професіонал, 2018. - 296 с. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/41521>
6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., доповнене. Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Х.: Право, 2013. - 1040 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. ТОМ 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mego.info/матеіал/стаття-239-забруднення-або-псування-земель>
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. ТОМ 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mego.info/матеіал/стаття-254-безгосподарське-використання-земель>

9. Закон України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року № 962-IV в редакції 08.11.2024 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
10. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19 червня 2003 року № 963-IV в редакції 08.11.2024 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
11. Закон України «Про управління відходами» від 20.06.2022 року № 2320-IX в редакції 15.11.2024 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>
12. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V в редакції 15.11.2024 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>
13. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 року № 586-XIV в редакції 15.11.2024 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
14. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 року № 280/97-ВР в редакції 15.11.2024 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
15. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» в редакції 15.11.2024 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.
16. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28.04.2021 року № 1423-IX в редакції 01.01.2024 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#Text>

17. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» від 20.03.2023 року № 2973-IX. Набрання чинності / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-20#Text>
18. Закон України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією» від 01.12.2022 р. № 2804-IX. Поточна редакція / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2804-20#Text>
19. Закон України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» від 16.07.2024 року № 3855-IX, набуде чинності з 08.08.2025 року / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-20#Text>
20. Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 08.10.2024 року № 3991-IX. Поточна редакція / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text>
21. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>
22. Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. Поточна редакція / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
23. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» від 19.10.2022 року № 2698-IX. Поточна редакція /

- Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20>
24. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. № 2694-ХІІ / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
25. Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. № 973-IV / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>
26. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, пов'язаної з використанням та охороною земель, і визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру» від 03.10.2018 № 801 в редакції 04.01.2023 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/801-2018-%D0%BF#Text>
27. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження методик розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю), а також уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю)» від 10 травня 2018 р. № 342 в редакції 12.06.2018 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/342-2018-п#Text>
28. Постанова Кабінету Міністрів України «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» від 13 березня 2022 р. № 303 в редакції 14.09.2024 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text>

29. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення моніторингу земель і ґрунтів» від 23 липня 2024 р. № 848. Набирає чинності / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2024-п#Text> .
30. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо охорони земель і ґрунтів» від 30 червня 2023 р. № 665 / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/665-2023-%D0%BF#Text>
31. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру та її територіальними органами адміністративних послуг» від 1 серпня 2011 р. № 835 в редакції 04.08.2023 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2011-%D0%BF#Text>
32. Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років» від 14 січня 2020 р. № 457-IX. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-20>
33. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України» від 19 квітня 2017 року № 275 в редакції 09.04.2024 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF>;
34. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру» від 14 січня 2015 р. № 15 в редакції 18.05.2023 р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text>).

35. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативів гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також переліку таких речовин» від 15 грудня 2021 р. № 1325/ Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1325-2021-%D0%BF#Text>
36. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням» від 30 березня 2016 р. № 271–р. в редакції 15.12.2021р. / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/271-2016-%D1%80#Text;>].
37. Проект Закону України «Про державний екологічний контроль» № 3091 від 19.02.2020 року / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68186
38. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони ґрунтів та відтворення їх родючості» / Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://land.gov.ua/proekt-zakonu-ukrainy-pro-vnesennia-zmin-do-deiakykh-zakonodavchikh-aktiv-ukrainy-shchodo-okhorony-%D2%91runtiv-ta-vidtvorennia-ikh-rodichosti/>
39. Наказ Державної екологічної інспекції України «Про затвердження Інструкції з організації оформлення посвідчень громадських інспекторів з охорони довкілля» від 08.11.2012 року №215 / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0215770-12#Text>
40. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження уніфікованої форми акта, що складається за результатами проведення планового (позапланового) заходу державного нагляду (контролю) щодо дотримання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сфері використання та охорони земель, та інших форм

- розпорядчих документів» від 04 вересня 2023 року № 1625 / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1787-23#Text>
41. ГОСТ 17.0.0.01 – 76 «Система стандартів в області охорони природи и улучшения использования природных ресурсов. Основные положения», введений в дію в 1976 році / Меганорм. Система нормативних документів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://meganorm.ru/Data2/1/4294851/4294851991.htm>
42. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, ратифіковано Законом України від 10.11.94 № 237/94-ВР / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text
43. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>
44. Анісімова Г. В. Екологічне законодавство України: проблеми кодифікації. Проблеми законності / Г. В. Анісімова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. – Вип. 97. – С.108–118.
45. Висновки Комітету з питань аграрної політики та земельних відносин від 17.03. 2015 року щодо Проекту Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості» / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53638
46. Войцеховська О. А., Вовк А. А. «Проблема моніторингу та методи очищення ґрунтів України від забруднення важкими металами, спричиненого воєнними діями» // Спеціальний випуск наукового збірника «Охорона ґрунтів» «Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Екологічний вимір. Реалії впливу збройної агресії на

- грунтовий покрив України» – К.: Державна установа «Інститут охорони ґрунтів України», 2023. - С. 44-49.
47. Гавриш Н. С. «Теоретико-правові засади основних понять і термінів щодо раціонального використання та охорони ґрунтів». С. 57-66 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/35c37dae-31b2-42ff-a40f-ec6748ead4c2/content>
48. Гамаюнова В. В., Хононенко Л. Г., Єрмолаєв В. Н., Бакланова Т. В. «Парадигми збереження і оздоровлення ґрунтів зони Південного Степу України у воєнний та повоєнний періоди». // Спеціальний випуск наукового збірника «Охорона ґрунтів» «Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Моніторинг ґрунтів. Реалії, виклики, перспективи». – К.: Державна установа «Інститут охорони ґрунтів України», 2024. - С. 188-191.
49. Гамаюнова В. В., д.с.-г.н., професор, Хононенко Л. Г., к.с.-г.н., доцент, Бакланова Т. В., к.с.-г.н., Пилипенко Т. В., к.е.н. «Шляхи поліпшення ґрунтового покриву після припинення збройної агресії за умови обмеження ресурсного забезпечення» // Спеціальний випуск наукового збірника «Охорона ґрунтів» «Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Екологічний вимір. Реалії впливу збройної агресії на ґрунтовий покрив України». – К.: Державна установа «Інститут охорони ґрунтів України», 2023. - С. 39-40.
50. Гетьман Є. А. Г44 Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види : монографія / Є. А. Гетьман. – Х. : Право, 2012. – 192 с.
51. Державна екологічна інспекція України. Офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dei.gov.ua/post/42>
52. Діденко Т. І. До питання про кодифікацію екологічного законодавства / Т. І. Віденко // Економіка та право. – 2005. – № 2. – С. 139–144.

53. Директива 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 листопада 2008 року про відходи та скасування деяких директив / Компас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://compass27.info/acts/>
54. Директива 2006/21/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 березня 2006 року про управління відходами видобувних галузей та внесення змін до Директиви 2004/35/ЄС / Компас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://compass27.info/acts/>
55. Директива 2011/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 8 червня 2011 року про обмеження використання певних небезпечних речовин в електричному та електронному обладнанні (нова редакція) / Компас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://compass27.info/acts/>
56. Директива Ради від 12 червня 1986 року про захист довкілля та, зокрема, ґрунту у випадках використання осаду стічних вод у сільському господарстві (86/278/ЄЕС) / Компас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://compass27.info/dyrektyva-pro-zahyst-dovkillya-ta-zokrema-gruntu-u-vypadkah-vykorystannya-osadu-stichnyh-vod-u-silskomu-gospodarstvi/>
57. Директива Ради 1999/31/ЄС від 26 квітня 1999 року про захоронення відходів / Компас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://compass27.info/acts/>
58. Директива Ради від 19 березня 1987 року про попередження та зменшення забруднення довкілля азбестом (87/217/ЄЕС) / Компас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://compass27.info/acts/>
59. Директива (ЄС) 2024/1203 Європейського Парламенту та Ради від 11 квітня 2024 року про кримінально-правову охорону довкілля, яка замінює директиви 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС / Компас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://compass27.info/acts/>
60. Директива 2004/35 Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію

- наслідків шкоди, завданої довкіллю (консолідована версія) / Компас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://compass27.info/acts/>
61. Довідник *acquis communautaire* у сфері довкілля та зміни клімату / Суспільство і довкілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rac.org.ua/vstup-do-yes-uk/acquis-yes/hello-world/>
62. Земельне право: підручник. 3-тє вид., доп. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. - 592 с.
63. Зміївський районний суд Харківської області. Вирок від 14.06.2023 по справі 621/1424/23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://opendatabot.ua/court/111539736-b18dd8cf8eec5bb1afc15ecda27badea>
64. Іщенко М. В. Створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля як наслідок забруднення або псування земель // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. № 32. 2018. - С.102-105. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc32/26.pdf>
65. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року, ратифікована Верховною Радою України 29 листопада 1994 року № 257/94-ВР / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text
66. Концептуальні підходи до відновлення ґрунтів, що постраждали від збройної агресії: монографія / За ред. С. А. Балюка, А. В. Кучера, І. В. Пліско. Київ: Аграрна наука, 2024. - 216 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.31073/978-966-540-604-4>
67. Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 січня 2022 р. № 70-р / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C#top>

68. Концепція загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», схвалена Законом України від 21 листопада 2002 року № 228-IV / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-15/conv#n3>
69. Комюніке Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського економічного і соціального комітету та комітету регіонів (Хімічна стратегія сталості. На шляху до вільного від токсичних речовин довкілля), COM(2020)667 final / Компас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://compass27.info/acts/>
70. Костицький, В. В. «Методологічні проблеми кодифікації екологічного законодавства» // Філософські, методологічні та психологічні проблеми права, 2009: С. 78-81.
71. Лісова Т. В. Правове забезпечення відновлення земель: теоретичні і практичні проблеми: монографія. Харків: Юрайт, 2020. - 396 с.
72. Любешівський районний суд Волинської області № 162/870/15-а, Постанова, від 12.05.2015, про оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iplex.com.ua/web/doc-view/index.html?vers=15.4&external=1732620636751>.
73. Мар'їнський районний суд, № 2а-2951-09, Постанова, від 25.11.2009, про скасування штрафу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iplex.com.ua/web/doc-view/index.html?vers=15.4&external=1732620582142>
74. Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Управління та раціональне використання земельних ресурсів в територіальних громадах у повоєнний період» 7 березня 2024 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ksau.kherson.ua/files/konferencii/2024/04/mater_16_04_24.pdf

75. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Екологічний вимір. Реалії впливу збройної агресії на ґрунтовий покрив України». Спеціальний випуск наукового збірника «Охорона ґрунтів» 25.07.23р. - К.: Державна установа «Інститут охорони ґрунтів України», 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ioгу.gov.ua/link/directions/edition.html>
76. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Моніторинг ґрунтів. Реалії, виклики, перспективи». Спеціальний випуск наукового збірника «Охорона ґрунтів» від 25.07.24 р. - К.: Державна установа «Інститут охорони ґрунтів України», 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ioгу.gov.ua/link/directions/edition.html>
77. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Моніторинг ґрунтів: пріоритети досліджень для сприяння відновленню України» Спеціальний випуск наукового збірника «Охорона ґрунтів» 04.12.23 р. – К.: Державна установа «Інститут охорони ґрунтів України», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ioгу.gov.ua/link/directions/edition.html>
78. Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 27.10.1997 №171 року / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98#Text>
79. Медведєв В. В., Пліско І. В., Накісько С. Г., Тітенко Г. В. Деградація ґрунтів у світі, досвід її попередження і подолання. Харків: Стильна типографія, 2018. - 168 с.
80. Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 761-р / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2024-%D1%80#Text>

81. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 496с.
82. Пакет з розширення ЄС - 2024. Моніторинг процесу вступу України в ЄС у частині довкілля та зміни клімату (Спеціальний випуск) Суспільство і довкілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rac.org.ua/vstup-do-yes-uk/monitoring-vstupu-do-yes/monitoring-proczesu-vstupu-ukrayiny-v-yes-u-chastyni-dovkillya-ta-zminy-klimatu-speczialnyj-vypusk-2/>
83. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text>
84. Позняк С. П. Соціальне ґрунтознавство = Social soil science: навч. посібник / Позняк С. П., Гавриш Н. С.– Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. – 240 с.
85. Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля, затверджене наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 27.02.2002 року №88 / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0276-02#Text>
86. Постанова Президії Національної Академії аграрних наук України «Про виконання науково-дослідних робіт в умовах збройної агресії РФ» (протокол № 5 від 23 березня 2022 р.) Національної Академії аграрних наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naas.gov.ua/slide/pro-d-yaln-st-nats-onalno-akadem-agrarnikh-nauk-ukra-ni-v-umovakh-vo-nnogo-stanu-v-ukra-n/>
87. Портал доброчесності Національного агентства з питань запобігання корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/17/?print=1>.

88. Правила охорони праці у сільськогосподарському виробництві, затверджені наказом Міністерства соціальної політики України від 29.08.2018 № 1240 / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1090-18#n20>
89. Регламент (ЄС) 2021/2116 Європейського Парламенту та Ради від 2 грудня 2021 року про фінансування, управління та моніторинг спільної аграрної політики та про скасування Регламенту (ЄС) 1306/2013 / Компас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://compass27.info/acts/>
90. Регламент (ЄС) 2021/2115 Європейського Парламенту та Ради від 2 грудня 2021 року про встановлення правил щодо підтримки стратегічних планів, які розробляють держави-члени згідно зі Спільною аграрною політикою (Стратегічні плани CAP) та фінансують Європейський сільськогосподарський гарантійний фонд (EAGF) та Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (EAFRD), та про скасування регламентів (ЄС) 1305/2013 та (ЄС) 1307/2013 / Компас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://compass27.info/acts/>
91. Регламент (ЄС) № 2019/1021 Європейського Парламенту та Ради від 20 червня 2019 року про стійкі органічні забруднювачі (нова редакція) (консолідована версія) / Компас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://compass27.info/acts/>
92. Російсько-Українська війна. Вплив на довкілля. Щорічний огляд. 2-е видання. 2024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mepr.gov.ua/rosijsko-ukrayinska-vijna-vplyv-na-dovkillya-u-kyuevi-predstavyly-druge-vydannya-doslidzhennya-pro-ekologichni-naslidky-vijny/>
93. Самородов А. С. Особливості контролю за використанням та охороною земель в умовах децентралізації влади та розвитку громадянського суспільства в Україні // Нове українське право, Вип. 4, 2021 - С. 192-198
94. Сема А. М. Вплив бойових дій на деградацію ґрунтового покриву та втрати родючості земель в Україні. // Спеціальний випуск наукового збірника «Охорона ґрунтів» «Матеріали міжнародної науково-практичної

- конференції «Моніторинг ґрунтів. Реалії, виклики, перспективи». – К.: Державна установа «Інститут охорони ґрунтів України», 2024. - С.195-196
95. Сидякіна О. В. Ефективність біодеструкторів у сучасних агротехнологіях // Таврійський науковий вісник. Сільськогосподарські науки. 2021. Вип. 119. - С. 123-129
96. Словник.UA Портал української мови та культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=земля>
97. Томаківський районний суд Дніпропетровської області Вирок № 100391365, 13.10.2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/100391365>
98. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014 / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text#Text
99. Шульга М. В. Актуальні правові проблеми охорони земель в Україні / М. В. Шульга, А. М. Шульга // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право". - 2023. - Вип. 37. - С. 130-144. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2023_37_20.
100. Шуст, Ганна Петрівна Адміністративно-правова охорона земельних ресурсів України [Текст] : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07 / Ганна Петрівна Шуст. – Тернопіль : ТНЕУ, 2019. – 301 с. – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/36972>

Порівняння назв та змісту статей Кодексу України про адміністративні
правопорушення та Кримінального кодексу України

КУпАП	КК України
<p>ст. 52 Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель Псування сільськогосподарських та інших земель, забруднення їх хімічними і радіоактивними речовинами, нафтою та нафтопродуктами, неочищеними стічними водами, виробничими та іншими відходами, а так само невжиття заходів по боротьбі з бур'янами</p>	<p>ст. 239 Забруднення або псування земель Забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля (ч. 1)</p>
<p>ст. 53 Порушення правил використання земель Використання земель не за цільовим призначенням, невиконання природо охоронного режиму використання земель, розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, які негативно впливають на стан земель, неправильна експлуатація, знищення або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень</p>	<p>ст. 254 Безгосподарське використання земель Безгосподарське використання земель, якщо це спричинило тривале зниження або втрату їх родючості, виведення земель з сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту</p>
<p>ст. 53-1 Самовільне зайняття земельної ділянки Самовільне зайняття земельної ділянки</p>	<p>ст. 197-1 Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво Самовільне зайняття земельної ділянки, яким завдано значної шкоди її законному володільцю або власнику (ч. 1)</p>
<p>ст. 53-4 Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель</p>	<p>ст. 239-1 Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля (ч. 1)</p> <p>ст. 239-2 Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах Незаконне заволодіння поверхневим (ґрунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах (ч. 1)</p>